

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ХОРТИЦЬКА НАЦІОНАЛЬНА НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНА
АКАДЕМІЯ»

ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Кафедра менеджменту та туризму

«ДО ЗАХИСТУ»

Завідувач кафедри

менеджменту та туризму

_____ Ю.О. Юхновська

_____ 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЛІКУВАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ТА
ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Галузь знань – 24 Сфера обслуговування

Спеціальність 242 Туризм

Освітньо-професійна програма «Лікувально-реабілітаційний та оздоровчий туризм»

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

Керівник кваліфікаційної роботи:

к.е.н., доцент кафедри

менеджменту та туризму

Анастасія ДІДЕНКО

Нормоконтроль

ст. викладач кафедри

менеджменту та туризму

Ганна ОМЕЛЬЧАК

Студентка групи Тб-4

Дар'я СИДЕЛЬНИКОВА

Запоріжжя 2025

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ХОРТИЦЬКА НАЦІОНАЛЬНА НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНА
АКАДЕМІЯ» ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Факультет мистецтва та дизайну
Кафедра менеджменту та туризму

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти
Спеціальність 242 «Туризм»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри менеджменту та туризму

д.е.н., проф. Ю.О. Юхновська _____

« ____ » _____ 20 ____ року

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу студента

Сидельникової Дар'ї Дмитрівни

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи: Перспективи розвитку лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму в Україні

Керівник кваліфікаційної роботи: Діденко Анастасія Володимирівна, к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту та туризму, затверджені наказом закладу вищої освіти від “25” жовтня 2024 року №307/од

2. Строк подання студентом роботи 01.06.2025

3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи: статистична інформація Національної туристичної організації України, Державного агентства розвитку туризму України, Державної служби статистики України

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): розглянути суть лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму та його місце в туристичній галузі; охарактеризувати особливості видів та форм лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму; описати основні чинники, що сприяють розвитку лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму; дослідити стан та перспективи розвитку лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму в Україні; проаналізувати сучасний стан та інфраструктуру лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму в Україні; розглянути реабілітаційний туризм для військовослужбовців та ветеранів: стан, потреби та можливості розвитку; виявити проблеми розвитку лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму в Україні; розглянути пріоритетні

напрями розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні; запропонувати шляхи стимулювання розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) підходи до визначення лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму, основні типи курортів за характером природного лікувального фактора, класифікація курортів, реабілітаційні напрями спортивного туризму для людей з інвалідністю, основні чинники розвитку лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму, ресурси лікувального туризму в регіонах України, динаміка розподілу туристів за метою поїздки у 2019-2021 роках, динаміка структури співвідношення внутрішніх і в'їзних туристів у 2019-2021 роках, медична спеціалізація курортів України, цільова аудиторія реабілітаційного туризму, основні проблеми розвитку реабілітаційного туризму для військовослужбовців та ветеранів, ініціативи у сфері реабілітаційного туризму, основні проблеми санаторно-курортної сфери в Україні.

6. Дата видачі завдання 25.10.2024

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Складання бібліографії та вивчення літературних джерел	02.10.2024	виконано
2	Виконання вступу	09.11.2024	виконано
3	Виконання розділу 1	17.01.2025	виконано
4	Виконання розділу 2	26.02.2025	виконано
5	Виконання розділу 3	05.03.2025	виконано
6	Формулювання висновків	29.03.2025	виконано
7	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	05.05.2025	виконано
8	Подання роботи на кафедру	01.06.2025	виконано

Здобувачка _____ Дар'я СИДЕЛЬНИКОВА

Керівник роботи _____ Анастасія ДІДЕНКО

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 81 сторінок. Кількість розділів - 3, рисунків - 3, таблиць – 12.

Мета дослідження - проаналізувати сучасний стан та виявити перспективи розвитку лікувально-реабілітаційного та оздоровчого оздоровчого туризму в Україні.

Об'єктом дослідження є лікувально-реабілітаційний та оздоровчий туризм в Україні.

Предмет дослідження – розвиток лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму в Україні.

У першому розділі кваліфікаційній роботі розглянуто теоретичне підґрунтя, актуальний стан та можливості розвитку лікувально-реабілітаційного й оздоровчого туризму в Україні; розкрито сутність та поняття лікувально-оздоровчого туризму, з подальшим розглядом його різновидів, форм та факторів, що здійснюють на нього вплив.

У другому розділі проаналізовано інфраструктурну складову галузі, оцінено ресурсний потенціал, а також надано характеристику стану санаторно-курортної системи країни. Особливий акцент зроблено на реабілітаційному туризмі для військовослужбовців та ветеранів, враховуючи їхні специфічні потреби та перспективи розбудови відповідної інфраструктури.

Третій розділ присвячено висвітленню ключових проблем галузі, представленню рекомендацій щодо її покращення, а також пропонуванню шляхів сприяння зростанню в умовах сучасних викликів. Дослідження здійснено на основі статистичного, порівняльного та аналітичного методів. Сформульовані теоретичні положення та практичні висновки можуть бути застосовані у діяльності органів державного управління, туристичних підприємств та реабілітаційних закладів.

Ключові слова: лікувально-оздоровчий туризм, реабілітаційний туризм, санаторно-курортна система, туристична інфраструктура

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЛІКУВАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ТА ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ.....	10
1.1 Поняття та сутність лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму...	10
1.2 Види та форми оздоровчого та лікувально-реабілітаційного туризму.....	17
1.3 Основні чинники розвитку оздоровчого та лікувально-реабілітаційного туризму.....	26
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ЛІКУВАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ТА ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	33
2.1 Аналіз інфраструктури та ресурсів оздоровчого та лікувально-реабілітаційного туризму в Україні.....	33
2.2 Стан та перспективи розвитку санаторно-курортних закладів в Україні.....	44
2.3 Реабілітаційний туризм для військовослужбовців та ветеранів: стан, потреби та можливості розвитку.....	48
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ, РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЛІКУВАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ТА ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	53
3.1 Виявлені проблеми розвитку оздоровчого та лікувально-реабілітаційного туризму в Україні.....	53
3.2 Рекомендації щодо вдосконалення інфраструктури та послуг у сфері оздоровчого та лікувально-реабілітаційного туризму.....	59
3.3 Проблеми організації реабілітаційного туризму для військовослужбовців та шляхи їх вирішення.....	63
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Останнім часом особлива увага приділяється підвищенню та покращенню показників якості життя населення, що в першу чергу відображають стан здоров'я, тривалість життя, скорочення смертності та інвалідизації. Рекреація та туризм як види соціально-економічної діяльності присутні в економіці окремих країн порівняно тривалий час. Вирішення питань, пов'язаних із збереженням та підтримкою здоров'я населення, бачиться, крім іншого у використанні оздоровчої функції туризму.

Оздоровчий туризм є частиною туристичної сфери та зазнає, як і інші види туризму, трансформації, зумовлені змінами світогосподарських зв'язків, що відбуваються у сучасній світовій та російській економіці. Негативні та позитивні глобалізаційні зміни, зміни у сприйнятті навколишнього середовища та природних ресурсів, а також їх ролі у зміцненні економіки країн і регіонів впливають на оздоровчий туризм. Погіршення стану здоров'я та старіння населення, недостатньо розвинена система охорони здоров'я, постковідна реабілітація з одного боку, усвідомленість та здоровий спосіб життя, удосконалення наукових розробок з іншого боку визначають актуальність розвитку лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму в Україні та досліджуваної теми. Лікувально-реабілітаційний та оздоровчий туризм є важливим напрямом туристичної індустрії нашої країни з кількох причин: природних ресурсів, існуюча інфраструктура, підвищений інтерес до правильного способу існування, позитивний економічний вплив.

Поняття «лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму» не має чіткого визначення. Виходячи з класифікації цілей подорожей, лікувально-оздоровчий туризм можна умовно віднести до особливого виду туризму, зокрема туризму з лікувальною метою. Сучасний ринок лікувально-оздоровчого туризму включає в себе компанії з розміщення, організації, що надають медичні послуги (санаторії та клініки), та туристичні агенції (посередники, що продають ці послуги). Лікувально-оздоровчий туризм в Україні є одним з

найперспективніших секторів туризму, який все ще розвивається.

Значний внесок у дослідження проблем розвитку і функціонування сфери туристично-рекреаційних послуг та лікувально-оздоровчого туризму зробили такі відомі вітчизняні вчені, як: Баєв В. В. [2-3], Безуглий В. В. [4], Безугла Л. С. [6-8], Діденко К. Д., Жученков В. Г. [16], Новікова В. І. [28], Романова А. А. [32], Фокін С. П. [34], Хрущ Ю.М., Іванова В.М., Медведський Р.С. [36], Чабан М. [37], Шека О. [38] та ін. У їх працях розглядається як тематика розвитку санаторно-курортної галузі у цілому, так і аналізуються окремі аспекти функціонування таких інституційно-територіальних утворень, якими є туристично-рекреаційні комплекси.

Об'єктом дослідження є лікувально-реабілітаційний та оздоровчий туризм в Україні.

Предмет дослідження – розвиток лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму в Україні.

Мета дослідження - проаналізувати сучасний стан та виявити перспективи розвитку лікувально-реабілітаційного та оздоровчого оздоровчого туризму в Україні.

Для досягнення поставленої мети необхідне вирішення наступних завдань:

- розглянути суть лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму та його місце в туристичній галузі;
- охарактеризувати особливості видів та форм лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму;
- описати основні чинники, що сприяють розвитку лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму;
- дослідити стан та перспективи розвитку лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму в Україні;
- проаналізувати сучасний стан та інфраструктуру лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму в Україні;
- розглянути реабілітаційний туризм для військовослужбовців: стан, потреби та можливості розвитку;

- виявити проблеми розвитку лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму в Україні;
- розглянути пріоритетні напрями розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні;
- запропонувати шляхи стимулювання розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні.

У процесі роботи використовувалися загально-наукові та спеціальні *методи дослідження*: структурно-логічний аналіз та узагальнення – для логічної структурної побудови кваліфікаційної роботи та формування висновків (розділи та висновки); узагальнення й систематизації – для систематизації поглядів вчених та узагальнення категоріального апарату; аналіз та синтез – для визначення особливостей і проблем розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні; схематичне та графічне зображення – для наочного подання отриманих результатів дослідження, зображення статистичних матеріалів та аналітичних даних; статистичний аналіз та розрахунки – при здійсненні аналізу основних тенденцій розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні.

Інформаційна база дослідження. Під час написання роботи використовувалися монографії, навчальні посібники, статті у наукових періодичних виданнях, нормативно-правові документи, матеріали конференцій, звіти міжнародних організацій, дані мережі Інтернет. Інформаційною базою дослідження є статистична інформація Національної туристичної організації України, Державного агентства розвитку туризму України, Державної служби статистики України.

Практичне значення результатів, отриманих у дослідженні, полягало у можливості їх використання органами державного управління всіх рівнів для вдосконалення управління розвитком лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму.

Апробація роботи та публікації. Основні положення, висновки та результати дослідження апробовані автором у доповіді та отримали позитивне схвалення на конференціях, зокрема:

1. Сидельникова Д. Д. Проблеми та перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні. *Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір в умовах воєнного часу* : збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (м. Запоріжжя, 10-11 квітня 2025 р.) / за заг. ред. В. В. Нечипоренко. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2025.

Структура та обсяг роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, бібліографії та додатків. Кваліфікаційна робота має загальний обсяг 81 сторінок. Робота містить 12 таблиць, 3 рис. Список джерел налічує 77 найменувань українською та іноземними мовами, а також включає матеріали мережі Інтернет.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЛІКУВАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ТА ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ

1.1 Поняття та сутність лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму

Проблеми розвитку туризму у світі різноманітні, але розвиток туризму для людей з обмеженими можливостями, його соціальні функції, громадянське і гуманітарне значення займають особливе місце. З урахуванням зростання інвалідизації населення як процесу, що розширюється, у тому числі в розвинених країнах, об'єктивно ці проблеми стають актуальними для становлення та розвитку соціальної держави в ЄС та в сучасній Україні [6, с. 22].

Під час війни в Україні багато військовослужбовців, які стали на захист держави, щодня отримують поранення різної важкості. Військовослужбовцям, які отримали поранення надається перша медична допомога, а також лікування в спеціалізованих медичних закладах чи військових госпіталях. Дуже важливою є реабілітація військовослужбовців, оскільки саме від неї залежить повне відновлення військових та їх здатність повноцінно жити в суспільстві.

Значення термінів, які визначають, що таке туризм для людей з обмеженими можливостями, понад 20 років є предметом наукових дискусій. Крім того, термін "Туризм, доступний для всіх" закріплений у міжнародних нормативно-правових актах [7].

На українському туристському ринку, можна знайти різні пропозиції для людей з обмеженими можливостями: "подорожі для людей з обмеженими можливостями", "паратуризм", "реабілітаційний туризм", «адаптивний туризм» [2, с. 36]. Нерідко сюди ж відносять і «соціальний туризм» - подорожі, що субсидуються державою із коштів, що виділяються на соціальні потреби.

Соціальний туризм - це будь-який вид туризму (пізнавальний, курортний, екологічний, сільський тощо.), Витрати який повністю або частково

оплачуються туристу з фінансових джерел, призначених на соціальні потреби. Слід зазначити, що для багатьох країн світу найпоширенішим і наймасовішим є інвалідний туризм, реабілітаційний туризм [20].

Адаптивний туризм - вид рекреаційного туризму, розрахованого на людей з обмеженими фізичними можливостями. Рекреаційний туризм - це пересування людей у вільний час для відпочинку, необхідного для відновлення фізичних і душевних сил людини. Реабілітаційний туризм - туризм для осіб з обмеженими можливостями, основною функцією, якою є соціальна реабілітація (виступає як засіб комплексної реабілітації осіб з обмеженими життєвими можливостями) [29, с. 32].

Сучасні соціологи розглядають туризм як один із засобів реабілітації, оскільки по-перше, туризм - це рухова активність. Хронічні захворювання, обмежені можливості, вікові зміни призводять, зазвичай, до зниження рухової активності, сприяючи цим зниження психічної і фізичної стійкості організму. Туризм дуже впливає на оздоровлення людей з обмеженими можливостями. Рухові обмеження значно знижують життєві можливості, спричиняють пригнічення, зневіру, стресу, втрати віри в себе. Через туризм здійснюється терапія та профілактика психосоматичних захворювань, підтримання фізичної форми та здоров'я [23, с. 197].

По-друге, туризм створює середовище повноцінного спілкування, в якому людина з проблемами взаємодіє з різними людьми, встановлює соціальні контакти та має можливість виконувати різні соціальні ролі. Туризм усуває відчуття втрати гідності, неповноцінності, інтегрує літніх та інвалідів у суспільство. Спорт та туризм створюють можливість встановлювати незалежні та різноманітні контакти, що допомагають отримати впевнену та ефективну життєву підтримку. У поході, подорожі члени групи вступають у спілкування один з одним для спільної діяльності та співробітництва - пройти маршрутом, цікавим для всіх учасників, побачити історичні та культурні пам'ятки, побувати на природі. Таким чином, створюється мотивація для активної участі у подорожі. Спілкування в групі знімає незручність, внутрішню скутість, позбавляє нудьги,

самотності та депресії, дає можливість встановити дружні контакти, тим самим туризм сприяє психологічній реабілітації та адаптації людей з інвалідністю, та їх інтеграції у суспільство [6, с. 22].

По-третє, відтворювальна функція туризму спрямовано відновлення сил, витрачених і під час виробничих і повсякденних побутових обов'язків. Туризм допомагає відновити психічні ресурси людини. Відпочинок при цьому має активний характер, включаючи різноманітні розваги, які допомагають відволіктися від монотонності побуту та роботи, пізнати світ ширше, познайомитися з різними традиціями, звичаями, новими людьми, дізнатися про невідомі раніше природні явища [7, с. 34].

По-четверте, екологічність туризму як виду діяльності. Сприятливий клімат, гарна природа, близькість водних просторів (річка, озеро, море), наявність природних пам'яток, пам'яток матеріальної культури – все це сприяє позитивному психоемоційному настрою, що також є реабілітуючим фактором [16, с. 102].

По-п'яте, туризм надає змогу розвитку особистості. Пізнання історії, культури, життя інших народів несе у собі великий гуманітарний потенціал, збагачує людину, розширює кругозір. Гуманітарне значення туризму у його пізнавальності, а й у мирної спрямованості, в інтелектуально-виховному впливі на особистість, особливо у підростаюче покоління. Туризм допомагає встановлювати дружні стосунки з жителями інших регіонів та країн [21, с. 178]. Потреба людини у освоєнні цінностей культури стимулюється почуттям задоволення, успіхами у підвищенні життєвої активності, вмінням керувати своїм фізичним та емоційним станом.

При цьому не слід забувати, що реабілітаційний потенціал у кожного індивідуальний і залежить від психосоціальних установок, фізичного ресурсу та типу мислення. У важких ситуаціях (хвороба, обмежені можливості, будь-які життєві проблеми) людині властивий патогенний тип мислення, що звужує свідомість і призводить до стресу, страждання, депресії, занурення в негативне середовище. Багатофакторний вплив туризму сприяє переключенню мислення

на саногенний (оздоровчий), коли ситуація не здається безвихідною і людина знаходить вирішення своїх проблем [10, с. 50].

У вітчизняній літературі немає єдиного визначення «лікувально-оздоровчий туризм». Вчені та фахівці сфери туризму використовують терміни «лікувально-оздоровчий туризм», «лікувальний туризм» та «оздоровчий туризм» для опису поїздок із лікувально-оздоровчими цілями. Тому важливим питанням рекреаційної сфери є необхідність розмежування та правильне використання даних понять.

З метою систематизації наукових підходів до визначення ключових понять, у таблиці 1.1 наведено порівняльну характеристику підходів до трактування лікувально-реабілітаційного, оздоровчого, медичного та реабілітаційного туризму.

Таблиця 1.1

Підходи до визначення лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму

Автор	Сутність визначення
Шека О. [38, с. 90].	Лікувально-оздоровчий туризм — це переміщення резидентів та нерезидентів у межах країни або за кордон терміном від 20 годин до 6 місяців із метою оздоровлення та профілактики захворювань.
Дубінський С.В., Орлова В.М. [17, с. 19]	Лікувально-оздоровчий туризм — туристська діяльність, головною метою якої є отримання за кошти туриста комплексу лікувально-діагностичних, реабілітаційних і профілактичних послуг у місцях, що мають відповідні ресурси.
Романова А.А. [32, с. 67]	Оздоровчий туризм — це перебування практично здорових осіб у рекреаційних місцевостях без потреби в медичному нагляді.
Томаневич Л. [33, с. 216]	Лікувально-оздоровчий туризм характеризується тривалістю, високою вартістю та попитом серед літніх туристів. Він має значну економічну цінність для регіону.

Продовження табл. 1.1

UNWTO (Всесвітня туристична організація) [39]	Медичний туризм — подорож з метою отримання медичних послуг (у тому числі операцій, процедур) у країнах, де ці послуги більш доступні або якісні. Оздоровчий туризм — відвідування курортів з метою покращення фізичного стану без медичного втручання.
Smith & Puczkó [40]	Wellness tourism — подорожі з метою збереження чи покращення добробуту, що включають фізичні, емоційні, духовні та соціальні аспекти, але не є пов'язаними з лікуванням конкретних хвороб.
Goodrich & Goodrich (1987) [41]	Медичний туризм — подорож за межі постійного місця проживання з метою отримання медичного лікування в медичних закладах за межами країни проживання.
Щука Г. [43]	Реабілітаційний туризм — один із напрямів санаторно-курортного туризму, спрямований на відновлення здоров'я та працездатності людини після перенесених захворювань чи травм.
U.S. National Institutes of Health (NIH) [42]	Rehabilitation tourism — спеціалізовані подорожі пацієнтів із метою післяопераційного відновлення, фізичної реабілітації або психічного відновлення, зазвичай у спеціалізованих центрах або санаторіях.

Узагальнюючи визначення, що наведені в таблиці 1.1, можна виділити основні риси для кожного виду туризму. А саме, лікувальний (медичний) туризм здійснюється особами, які мають проблеми зі здоров'ям для його поправки в санаторно-курортних установах, оздоровчий туризм означає профілактику захворювань та відновлювальну діяльність без медичного втручання, а лікувально-оздоровчий туризм – це поїздки з метою відпочинку та покращення здоров'я. Таким чином, лікувально-оздоровчий туризм є загальним визначенням по відношенню до двох інших видів, що розглядаються, оскільки об'єднує і медичні, і оздоровчі послуги. Лікувально-оздоровчому туризму притаманні деякі особливості, які Томаневич Л. виділяє як відмінні риси [33, с. 216]:

- 1) тривалий термін перебування туристів незалежно від захворювання (щонайменше трьох тижнів) щоб одержати ефекту оздоровлення;
- 2) висока вартість лікування;
- 3) найбільший попит послуги лікувально-оздоровчого туризму із боку туристів похилого віку.

Завдяки тривалому знаходженню туристів на території, де здійснюється лікувально-оздоровчий туризм, він має більшу цінність для регіону, ніж інші види рекреаційного туризму, а також сприяє його економічному зростанню. Слід зазначити, що нині відбувається переорієнтація ринку лікувально-оздоровчих послуг у тих зміни віку туристів. Так, курорти стають місцем відвідування не тільки людей похилого віку, навпаки, вони перетворюються на повноцінні багатофункціональні центри, послугами яких користуються туристи будь-якого віку, у тому числі й молоді люди. Наявність природних умов, а саме природно-рекреаційних ресурсів, які мають лікувальні властивості, сприятливо впливають на людський організм та сприяють відновленню працездатності туристів, потрібна для розвитку лікувально-оздоровчого туризму в регіоні [26, с. 100].

Курортом називається територія, що має в своєму розпорядженні об'єкти інфраструктури, природні лікувальні чинники та відповідні умови для їх застосування з метою терапії та відновлення здоров'я туристів. Основні типи курортів визначаються тими природно-лікувальними факторами, що розташовуються на їхній території. Відповідно, курорти бувають бальнеотерапевтичними, грязьовими та кліматичними.

Всі курорти повинні відповідати вимогам, що висуваються, а саме [35]:

- 1) снування природних лікувальних чинників, які забезпечують нормальне функціонування курорту;
- 2) наявність технічних пристроїв для ефективного застосування курортних факторів (ванні будівлі, пляжі, грязелікарня);
- 3) необхідні об'єкти інфраструктури для лікування та проживання туристів (санаторії, будинки відпочинку);

4) наявність лікувально-профілактичних, оздоровчих, культурно-просвітницьких установ, спортивних споруд, установ громадського користування, громадського харчування, торговельного та побутового обслуговування.

5) зручні шляхи та засоби сполучення;

6) благоустрій, який відповідає всім вимогам санітарно-гігієнічних норм (водопровід, каналізація, підтримання чистоти території).

Нині функціонування ринку лікувально-оздоровчих послуг здійснюється, з одного боку, підприємствами відпочинку, які надають лікувальні послуги, з другого боку, туристичними фірмами, продають послуги.

Таким чином, туризм є унікальним засобом рекреації та реабілітації для людей з проблемами здоров'я, оскільки його функції відповідають реабілітаційним завданням, включають різні механізми адаптації та самоадаптації за умови активної участі в процесі самого реабілітанта. Включення в соціум, впевненість у собі, активність у проведенні дозвілля, уявне розсування кордонів, навички та вміння активної побудови свого життя, адекватна поведінка – ось критерії успішного процесу інтеграції у суспільство людей з обмеженими фізичними можливостями.

Наведені вище дані дозволяють зробити наступні висновки:

1. Лікувально- реабілітаційний та оздоровчий туризм є одним з найбільш важливих видів туризму, оскільки сучасні процеси урбанізації, глобалізації, цифровізації значно знижують функціональні можливості організму населення, відповідно, люди потребують відновлення сил та підтримки свого здоров'я.

2. В основі лікувально- реабілітаційного та оздоровчого туризму лежать такі складові, як одужання та перебування у спеціалізованих установах, а також профілактика здоров'я та відпочинку.

3. Розвиток лікувально- реабілітаційного та оздоровчого туризму можливий за умови наявності природно-рекреаційних ресурсів, здатних відновлювати фізичні сили туристів.

4. Переважна більшість споживачів ринку лікувально-реабілітаційних та оздоровчих послуг - літнє населення, але у світі відбуваються зміни, під час яких молоде населення також стає зацікавленим у придбанні оздоровчих послуг [1, с. 8].

1.2 Види та форми оздоровчого та лікувально-реабілітаційного туризму

В історичному плані туризм розвивався як об'єктивне соціальне явище, що задовольняє потреби людини у вихованні, пізнанні, спілкуванні, відпочинку, тому туризм доцільно визначати як особливий вид діяльності в умовах подорожей, у вільний від роботи час для задоволення потреб людини у фізичному та моральному вихованні, пізнанні навколишнього середовища, спілкуванні, відпочинку з використанням засобів туризму у досягненні туристичних цілей: оздоровчих, спортивних, культурно-пізнавальних, краєзнавчо-дослідницьких, професійно-ділових [13, с. 20].

До найдавніших видів туристичної індустрії належить лікувально-оздоровчий туризм, який включає в себе різноманітні курорти. На рис. 1.2 наведені основні типи курортів за характером природного лікувального фактора.

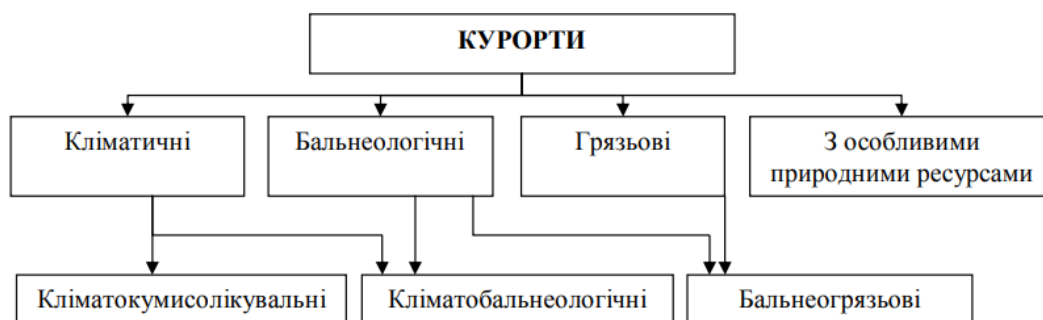

Рис. 1.1 Основні типи курортів за характером природного лікувального фактора. Джерело: Складено з використанням даних [13, с. 20]

Курорти мають різні функції, які безпосередньо залежать від їхньої діяльності: санаторно-курортне лікування, відпочинок з метою оздоровлення чи профілактики від захворювань, медична реабілітація хворих, культурнопізнавальна й дозвілєва рекреація. Перші три зазначені функції є так званою основою курортної терапії і вони саме полягають у використанні природних фізичних факторів з лікувальною метою.

Тип курорту залежить від його розвитку, характеру забудови, розробленій системі обслуговування відпочиваючих та використання наявних природно-лікувальних ресурсів. Отож, класифікацію курортів відображено в таблиці 1.2 [16, с. 130]

Таблиця 1.2

Класифікація курортів

Критерій	Різновид курорту
За характером природних лікувальних ресурсів	• державного значення; • місцевого значення
За медичним профілем (спеціалізацією)	• курорти загального призначення; • спеціалізовані курорти для лікування певних захворювань
За характером природного лікувального фактора	• кліматичні (приморські, горні, лісні, клімато-кумисолікувальні); • бальнеологічні; • грязьові; • змішані тощо

Джерело : Складено з використанням даних [16, с. 130]

Проаналізувавши дані з таблиці 1.2, стає зрозуміло, що відповідно до характеру ресурсів курорти класифікують як державного та місцевого значення:

1. Курорти державного значення включають природні території з унікальними та рідкісними лікувальними ресурсами, які рідко зустрічаються на території України, мають обмежене поширення або невеликі запаси в родовищах. Такі ресурси забезпечують ефективний вплив на людський організм і використовуються для лікування, реабілітації та профілактики.

2. Натомість курорти місцевого значення знаходяться на територіях з більш поширеними природними лікувальними ресурсами, які є доступними в

різних регіонах України та характеризуються значними запасами. Ці ресурси також використовуються для медичної реабілітації, оздоровлення й профілактики. Відкриття таких природних ресурсів можливе завдяки проведенню спеціалізованих досліджень, зокрема кліматологічних, медико-біологічних, курортологічних та геолого-гідрологічних [6].

Основні методи лікування та оздоровлення, що застосовуються на сучасних курортах:

Акупунктура - стародавня терапія, при якій за допомогою найтонших голок, що вколюються в точно вивіреному місці на шкірі, стимулюється здатність до самозцілення, властива організму.

Ароматерапія - ручний масаж тіла із застосуванням есенцій ефірної олії, завдяки чому поступово посилюється та стимулюється нюх, викликаючи приємні відчуття та розслаблення.

Ванни в сірчаній воді - купання в термальній сірчаній воді під періодичним впливом гідромасажних струменів, рекомендується для очищення та пом'якшення шкіри.

Турецька лазня - гаряча парова лазня у спекотному та вологому приміщенні (температура від +40 до +50 °C). Зазвичай добре переноситься завдяки помірному жару, сприяє виведенню токсинів.

Питне лікування - внутрішнє вживання води термальних джерел, кількість та порядок застосування якої визначає лікар; завдяки цьому досягається сечогінний ефект та покращуються травні процеси.

Шотландський душ - душ під сильними струменями з чергуванням гарячої та холодної води з метою стимулювання кровообігу, недопущення застою рідин, шкідливих для здоров'я, поліпшення фігури [24, с. 196].

Грязелікування - лікувальна дія шляхом накладання лікувальних грязей у вигляді компресів, до складу яких входить вода термальних джерел або водорості і глина.

Фітотерапія – використання енергії росту рослин для лікування низки патологій. Способи проведення: внутрішнє застосування настоїв, інгаляцій,

масаж, компреси.

Термальні печери - парова лазня на термальних джерелах, за різної температури, що не досягає високих меж, у приміщеннях з дуже високою вологістю через випаровування термальних вод; викликає рясне потовиділення та видалення токсинів та шлаків.

Гідромасаж - масаж проводиться у ванні, під струменями гарячої води, насиченою повітрям, з метою розслаблення м'язів та покращення кровообігу.

Дренажний масаж - виконується по всьому тілу, покращує кровообіг, сприяє виведенню з організму надлишкових рідин, покращує венозну та лімфатичну циркуляцію.

Комплексний масаж – мануальна масажна техніка з метою відновлення фізичного, розумового та духовного потенціалу. Його називають масажем на всі випадки: дренажний, антистресовий, відновлювальний, загальний [30, с. 132].

Лікувальний масаж (масотерапія) – мануальна терапевтична практика, є суттєвим доповненням до сеансу грязелікування. Показаний для лікування ревматичних явищ, захворювань периферійної нервової системи та циркуляційного апарату.

Озонотерапія – лікувальна методика, яка передбачає використання лікувальних властивостей кисню та озону. Розрізняється локальне чи загальне застосування із системою кровообігу. Показано при грижах дисків, артритих, артрозах, целюліті.

Ходьба в басейні (кнейпп) - ходьба у спеціальних ваннах або басейнах з різким чергуванням гарячої та холодної води для покращення циркуляції та надання тонусу тканинам тіла.

Сауна - лазня в обмеженому просторі із сухим розігрітим повітрям (від +60 до +100 °С); мета - виведення токсинів і шлаків завдяки сильному потовиділення [18, с. 22].

Термальний шок - так звана термальна криза, або бальнеологічна реакція, яка може настати в ході лікування на курорті як реакція пристосування організму до умов лікування. Важливо пам'ятати, що прояви, ні інтенсивність реакції не

впливають на кінцевий результат лікування.

Таласотерапія (морелікування) - комплексний лікувальний вплив цілого ряду компонентів морського клімату: морська вода, пісок, водорості, бруду - зовнішнє застосування грязей, грязьові ванни, обгортання водоростями або купання в морській воді у спеціальних басейнах.

Йога - давня східна практика - певні положення тіла та пози. Сприяє поліпшенню циркуляції, заспокоєнню нервової системи, розслабленню та підвищенню тонуусу тіла [25, с. 45].

Для ефективності санаторно-курортного лікування особливе значення мають режими:

- загальнокурортний режим поширюється всю територію курорту і регламентується правилами розпорядку цього курорту. Він включає регламентовану роботу загальнокурортних діагностичних, лікувальних і курортно-побутових установ, а також боротьбу з шумом;

- санаторний режим - це розпорядок та ритм життя в санаторії, що зумовлює певну періодичність на пацієнта. У санаторному режимі передбачені як загальні правила для всіх пацієнтів, так і індивідуальні розпорядження та рекомендації лікаря, що стосуються розпорядку дня пацієнта, виконання лікувальних призначень;

- індивідуальний режим складається індивідуально для кожного пацієнта і визначається після першої бесіди з лікарем. Він залежить від характеру хвороби та стану хворого і може бути тренуючим, коли застосовують підвищений вплив процедур, або щадним – з обмеженням кількості та інтенсивності застосовуваного лікувального впливу [16, с. 105].

Туризм є унікальним засобом відпочинку та реабілітації для людей з проблемами здоров'я, оскільки його функції відповідають реабілітаційним завданням, включають різноманітні механізми адаптації та самоадаптації і зумовлюють активне залучення людей з інвалідністю до реабілітаційного процесу. Так воно і є. Основними секторами інклюзивного туризму є реабілітація та рекреація. Крім того, в розвинених країнах активно розвивається туризм для

людей з когнітивними та спортивними порушеннями. Всі його різновиди об'єднує те, що вони розраховані на людей з інвалідністю. У багатьох випадках це включає спеціальний транспорт, спеціальний зв'язок і використання специфічної інфраструктури в готелях, на пляжах та інших рекреаційних об'єктах [26, с. 103].

Багато туроператорів пропонують поїздки для людей з різними фізичними проблемами. Наприклад, люди на візках можуть зупинятися в готелях зі спеціальними ліфтами та номерами, а для екскурсій наймати автобуси з підйомниками. Як правило, групи туристів з проблемами здоров'я супроводжує досвідчений медичний персонал, а для туристів з вадами слуху чи зору надаються перекладачі жестової мови. Існують також спеціальні тури для незрячих, наприклад, пляжні екскурсії з гідом [32, с. 68].

Туристам з інвалідністю необхідно перебувати тільки на пляжах, де є спеціальні роздягальні, душові та тераси з відповідними зручностями для людей з інвалідністю, те саме стосується і спуску до моря. У контексті рекреаційного туризму туристи з інвалідністю мають три основні цінності:

- орієнтація на незалежність, що включає здатність ставити власні цілі участі в рекреаційних туристичних заходах, встановлювати власні правила, обирати бажані засоби, визначати тривалість і структурувати свою участь у туристичних заходах. Туристи з обмеженими можливостями обирають рекреаційні програми, які пропонують фізичну активність з використанням різних форм діяльності відповідно до своїх потреб, інтересів та здібностей. Ці умови створюють оптимальне середовище для самореалізації, необхідне для їхнього життя [37, с. 132];

- підкреслення можливості вільного та рівноправного спілкування. Спілкування в туристичних групах, які складаються з людей з різними індивідуальними особливостями та об'єднані спільними інтересами. У визначенні адаптивної фізичної рекреації в туризмі звертається увага на поняття «фізична активність». Це поняття відображає зміст адаптивної рухової рекреації з використанням різних форм і засобів рухової рекреації в туризмі.

Реабілітаційний туризм не тільки має значний вплив на реабілітацію людей похилого віку та інвалідів, але також може бути фактором протидії зниженню рухової функції, що може мати руйнівний вплив на здоров'я та психічне здоров'я. Обмежена мобільність значно зменшує життєві можливості та викликає депресію, зневіру, стрес і втрату впевненості. Туризм може бути використаний для лікування та профілактики психосоматичних розладів, а також для підтримки фізичної форми та здоров'я. Реабілітація осіб з обмеженими можливостями має на меті усунення або компенсацію обмежень життєдіяльності, зумовлених порушенням здоров'я зі стійким розладом функцій організму, і спрямована на соціальну адаптацію, досягнення матеріальної незалежності та інтеграцію в суспільство людей з особливими потребами [7].

Основними напрямками реабілітації осіб з порушеннями здоров'я є відновлювальні медичні заходи, реконструктивна хірургія, протезування та ортезування, лікування в санаторіях та будинках відпочинку, професійна орієнтація, навчання та освіта, сприяння працевлаштуванню, виробнича адаптація, соціально-екологічна, соціально-педагогічна, соціально-психологічна та соціокультурна реабілітація, соціально-побутова та сімейна адаптація, фізкультурно-оздоровча робота, фізична та фізкультурно-спортивна діяльність тощо.

Дозвілля, відпочинок та рекреація є, поряд з роботою, важливими аспектами людського життя. Дозвілля має велике значення для тих, хто не зайнятий продуктивною діяльністю (люди похилого віку та інваліди). Його форма, вид і якість визначають успіх процесу реабілітації, адаптації та інтеграції в суспільство.

Реабілітаційні тури передбачають відвідування медичних центрів, що спеціалізуються на лікуванні захворювання, яке спричинило інвалідність [8, с. 28]. Основними напрямками є ортопедична, неврологічна та серцево-судинна реабілітація, включаючи реабілітацію людей з особливими потребами. Реабілітаційний туризм розвинений у США, Ізраїлі, Німеччині, Іспанії та Франції.

У багатьох випадках саме спорт дозволяє людям з особливими потребами знову відчувати смак життя і позбутися почуття неповноцінності. До спортивно-оздоровчих видів спорту відносяться лікувальна фізкультура, плавання, баскетбол, настільний та великий теніс. Для цього спортивні зали обладнані спеціальним інвентарем. У спортивному туризмі люди з інвалідністю беруть участь у спеціальних змаганнях (Паралімпійські та Дефлімпійські ігри)[37, с. 130].

Сьогодні організовується низка міжнародних змагань для людей на візках, людей з ДЦП та людей з вадами слуху чи зору. Натомість спортивно-оздоровчий туризм поєднує різні види реабілітаційних напрямків, що представлені у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Реабілітаційні напрями спортивного туризму для людей з інвалідністю.

Джерело: Складено з використанням даних [22, с. 75].

Напрямок реабілітації	Суть та приклади впливу
Фізичне зміцнення здоров'я	Поліпшення фізичного стану завдяки активному відпочинку: лікувальна фізкультура, плавання, теніс, баскетбол тощо.
Соціальна та комунікативна реабілітація	Нове коло спілкування, робота в малих групах, соціальна активізація, зміна соціальних ролей, формування навичок самообслуговування.
Соціально-побутова реабілітація	Участь у побутових активностях під час турів: розбиття табору, приготування їжі, орієнтування на місцевості тощо.
Соціально-освітня реабілітація	Розширення світогляду через екскурсії, лекції, фотовиставки, творчі заходи (пісні, конкурси, бесіди).
Соціально-культурна реабілітація	Участь у культурних подіях, ознайомлення з національними традиціями, історією та мистецтвом регіону.
Соціально-психологічна реабілітація	Підвищення самооцінки, мотивація до розвитку, спостереження за досягненнями інших, формування позитивного ставлення до власних можливостей.

Також існують, але слаборозвинені, наступні види туризму для осіб з особливими потребами:

Екологічний туризм - унікальний дружній до природи туризм. Для організації таких турів необхідно визначити перелік доступних місць для людей

з інвалідністю та інших маломобільних груп населення, розробити маршрути з урахуванням часу в дорозі, можливих місць зупинок, відповідного транспорту та інших заходів.

Сільський туризм - рекреаційний туризм у сільській місцевості, з консультаціями від господарів щодо садівництва, виноградарства, овочівництва та тваринництва. Для організації таких турів необхідно створити всі необхідні умови для проживання людей з обмеженими можливостями в сільській місцевості. Такі тури можна комбінувати по-різному. Наприклад, екотуризм, етнічний туризм і гастрономічний туризм урізноманітнюють і доповнюють лікувально-оздоровчий туризм [8, с. 29].

Етнічний та гастрономічний туризм може бути частиною сільського туризму. Таким чином, реалізація запропонованих заходів дасть змогу розвивати різноманітну та комплексну туристичну індустрію, потенціал якої у поєднанні з туристичними ресурсами сформує конкурентоспроможний туристичний продукт для людей з інвалідністю. В принципі, туристичні ресурси визначають формування туристичної діяльності в конкретному регіоні. Наприклад, придатність місцевості як рекреаційної зони базується на наявності лікувальних вод або покладів озокериту, сприятливих кліматичних умовах та чистоті навколишнього середовища [20].

Розвиток екологічних стежок і туристичних маршрутів у межах природоохоронних територій може вирішити два важливі завдання: по-перше, забезпечити туристам, які відвідують природоохоронні території, можливість повною мірою оцінити ландшафт, природу і культурну спадщину цієї території; по-друге, забезпечити, щоб вплив рекреації на природне середовище природоохоронних територій був мінімізувати негативний вплив відпочинку на природне середовище природоохоронних територій.

Розвиток лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму нашої країні видається особливо актуальним внаслідок низької, проти розвиненими країнами, тривалістю життя громадян, обумовленої високої захворюваністю, високим рівнем соціальної напруги і загалом нижчим рівнем життя [37, с. 131].

Лікувально-реабілітаційний та оздоровчий туризм за значимістю є, мабуть, одним з головних, адже в його основі лежить не проведення часу, а турбота про основну життєву цінність - здоров'я людини. У всьому світі через прискорену урбанізацію у людей спостерігаються погіршення діяльності життєзабезпечених систем та зменшення функціональних можливостей організму, виникнення небезпечних захворювань. В організмі накопичується втома - розумова і фізична, ось чому сьогодні всюди таке актуальне питання про здоровий спосіб життя. Дуже багато хто прагне підтримувати в нормі фізичну форму, не забуваючи при цьому і про духовне збагачення.

Пріоритетом для розвитку інклюзивного туризму є доступність рекреаційних та туристичних ресурсів. При виборі готелів та інших засобів розміщення туроператори повинні враховувати наявність ліфтів, пандусів та номерів зі спеціальними умовами для ночівлі, а також надавати послуги, що дозволяють гостям виконувати свої повсякденні завдання з повною автономією, усамітненням та комфортом. Об'єкти туристичної індустрії (засоби розміщення, заклади харчування, музеї, спортивно-оздоровчі заклади тощо) також мають бути обладнані пандусами та туалетами для людей з обмеженими фізичними можливостями для забезпечення безперешкодного доступу та пересування не тільки всередині будівель і споруд, а й на їх території [22, с. 72].

1.3 Основні чинники розвитку оздоровчого та лікувально-реабілітаційного туризму

Нестача сну, відсутність повноцінного відпочинку, рідкісне перебування на свіжому повітрі, неправильне харчування та нехтування власним здоров'ям призводять до погіршення діяльності найважливіших систем життєзабезпечення організму людини. У метушні буднів зростають стресові навантаження, у людини накопичується фізична та моральна втома. Багато працюючи і прагнучи все встигнути, люди забувають про своє здоров'я і найчастіше ігнорують

сигнали, що посиляються організмом, що може призвести до серйозних негативних наслідків [28, с. 94].

З іншого боку, у людей спостерігається зростання інтересу до здорового способу життя. Все більше їх приходить до усвідомлення необхідності піклуватися про своє здоров'я: регулярно займатися фізичними навантаженнями, збалансовано харчуватися, дотримуватись режиму дня та відпочинку, своєчасно здійснювати лікування та профілактику можливих захворювань. Дані тенденції створюють передумови для розвитку лікувально-оздоровчого туризму.

Однак, у літературі існує певна термінологічна плутанина, пов'язана з визначенням самого поняття «лікувально-реабілітаційний та оздоровчий туризм». Основною проблемою відсутності єдиного підходу до визначення лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму є розрізненість думок у визначенні та співвідношенні між собою понять лікувально-оздоровчого, оздоровчого та лікувального (медичного) видів туризму. Необхідно розмежувати дані поняття та визначити, як вони пов'язані між собою [19, с. 45].

Лікувально-реабілітаційний (медичний) туризм - це туризм, що має на меті придбання конкретних медичних послуг та/або інших медичних втручань.

Оздоровчий туризм - це туризм, що передбачає активний відпочинок, відновлювальну діяльність, спрямовану відновлення потенціалу людини (фізичного, емоційного, трудового), без застосування лікувальних (медичних) послуг.

Лікувально-оздоровчий туризм включає два ключові елементи, це - лікування та оздоровлення. Взяті самостійно компоненти структури характеризують такі види туризму, як медичний та оздоровчий.

Таким чином, головною відмінністю лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму є безпосередньо мета поїздки. У першому випадку у туриста виникає потреба в лікуванні, тобто у нього виникли проблеми зі здоров'ям і йому необхідне лікарське втручання. А для туриста, який має оздоровчі цілі, більшою мірою необхідні профілактичні процедури та комфортні умови для відновлення організму. Лікувально-оздоровчий туризм, у свою чергу,

поєднує в собі елементи двох видів туризму та реалізує послуги як лікувальної (медичної), так і оздоровчої спрямованості [26, с. 103].

Щоб виявити чинники розвитку лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму, необхідно вивчити мотиви туристів. Так, для поїздок, що здійснюються в рамках лікувально-оздоровчого туризму, можна виділити три основні цілі:

1. Лікування. Являє собою комплекс медичних послуг, спрямованих на лікування будь-якого захворювання; провадиться тільки за направленням лікарів.

2. Оздоровлення та профілактика захворювань. Полягає у проведенні різних заходів щодо запобігання та запобігання можливим хворобам, а також загальному зміцненню здоров'я людини.

3. Відновлення організму. Необхідно поліпшити будь-які функції організму, придбання нових фізичних і моральних сил після великих навантажень, сильного стресу тощо [2, с. 38].

Таким чином, головне завдання організації лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму полягає у комплексному формуванні факторів, здатних задовольнити потреби туристів у лікуванні, оздоровленні та відновленні певних функцій організму людини.

Даний вид туризму ґрунтується на наявності природно-кліматичних ресурсів, що мають лікувальні властивості та надають сприятливий вплив на організм людини. Це є одним із основних факторів розвитку лікувально-оздоровчого туризму. Але, зрозуміло, одних лише ресурсів, які мають лікувальні чинники, недостатньо.

Поряд із природно-кліматичними ресурсами виділяють й інші важливі складові лікувально-оздоровчого туризму. До них належать розвинена інфраструктура, сучасні лікувально-оздоровчі програми та методи лікування, а також кваліфікований персонал. Без цих чинників розвиток цього виду туризму неможливо [10, с. 50].

Інфраструктура лікувально-оздоровчого туризму складається із трьох основних елементів:

- соціальна інфраструктура (курорти, санаторії, пансіонати, лікувально-оздоровчі комплекси, дитячі табори тощо);
- виробнича інфраструктура (транспортна система, інженерно-технічні споруди тощо);
- інституційна інфраструктура (органи державної влади) [14, с. 45].

Розвинена інфраструктура одна із ключових чинників розвитку курортів, санаторіїв, лікувально-оздоровчих комплексів тощо. Від цього залежить їх конкурентоспроможність і становище над ринком туристських послуг. Наявність природно-рекреаційних ресурсів, що мають лікувальні фактори, є сприятливою основою для формування курортної зони в даній місцевості, але для ефективного розвитку необхідно також створити умови для повноцінного використання цих ресурсів, якісного надання лікувально-оздоровчих послуг та комфортного перебування туристів.

В даний час суспільство не обмежене у виборі місця відпочинку, у всьому світі представлено безліч різних варіантів. Люди можуть самостійно вибрати країну, місто, засіб розміщення та пакет додаткових послуг виходячи зі своїх переваг та можливостей.

Туристи обирають місце відпочинку за різними критеріями: місце розташування, наявність певного виду послуг, транспортна доступність, умови розміщення, співвідношення між ціною та якістю, рівень сервісу та інші. Для залучення туристів та підвищення конкурентоспроможності підприємствам, які надають послуги в рамках лікувально-оздоровчого туризму, потрібна розвинена інфраструктура, сучасне медичне обладнання та методи лікування [21, с. 178].

Важливою складовою будь-якого виду туризму, зокрема і лікувально-оздоровчого, є рівень кваліфікації персоналу та якість обслуговування. При наданні послуг медичного характеру кваліфікація фахівця має вагоме значення, і від його професіоналізму залежить підсумковий результат. Також на рівень задоволеності туристів впливає загальне враження від обслуговування. У

сучасному світі рівень сервісу є важливим аспектом у будь-якій діяльності, пов'язаній з наданням послуг, і найчастіше саме високоякісний сервіс стає одним із ключових факторів для залучення клієнтів. Тому для успішного розвитку всієї галузі та окремих підприємств зокрема необхідно приділяти особливу увагу добору персоналу, його підготовці та перепідготовці [3, с. 165].

Ще однією характерною рисою лікувально-оздоровчого туризму є той факт, що перебування туристів у оздоровниці має бути досить тривалим, як правило, близько трьох тижнів. Це пояснюється тим, що ефективність реалізованих послуг з лікування та оздоровлення може бути досягнута лише за комплексного та тривалого впливу на організм людини [4, с. 10]. Використання природних лікувальних факторів у поєднанні з фізіотерапією, дієтою, масажем та іншими методами дозволить отримати бажаний результат лише за умови системного підходу, для застосування якого потрібний тимчасовий фактор.

Слід зазначити, що лікувально-оздоровчий туризм не має на увазі виключно послуги медичного характеру, лікування та різні процедури. Це є основною складовою такого туризму, але не єдиною. До складу туристичного продукту включаються також культурно-пізнавальні, розважальні та інші види послуг.

Лікувально-оздоровчі процедури займають більшу частину в розпорядку дня туристів, але вони мають вільний час, який необхідно організувати. Для цього проводять заходи різного спрямування: це можуть бути змагання з гри у шахи, інтелектуальні вікторини, майстер-класи з приготування страв, та багато іншого. Також на території комплексу можуть бути спеціально обладнані приміщення для організації дозвілля, наприклад кінотеатр, бібліотека або басейн [16, с. 23].

Завдяки цьому, в рамках лікувально-оздоровчого туру людина може зайнятися не лише вирішенням проблем зі здоров'ям чи профілактикою захворювань, але й повноцінно відпочити, відволіктися від проблем, насолодитися природою, зайнятися спортом, побувати на різних заходах, познайомитися з новими людьми та багато іншого. Все це в комплексі дозволить

людині не тільки вилікуватися або зміцнити здоров'я, але й покращити свій емоційний стан, завести корисні звички, спробувати щось нове, отримати заряд бадьорості і, по закінченні відпочинку, повернутися до звичайного життя відпочившим і сповненим сил [22, с. 195].

З вищесказаного можна дійти невтішного висновку у тому, що з розвитку лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму необхідне формування матеріально-технічної бази створення комфортних умов організації дозвілля туристів [1, с. 9]. При цьому слід враховувати соціальні, вікові, фізичні та інші особливості відпочиваючих: пропозиція має бути сформована таким чином, щоб кожен зміг вибрати для себе потрібне заняття.

Таким чином, лікувально-реабілітаційний та оздоровчий туризм має низку особливостей, що визначають фактори його розвитку. В основі даного виду туризму лежать чотири основні складові, серед яких: природно-рекреаційні ресурси, які мають лікувальні властивості, розвинена інфраструктура, висококваліфікований персонал та сучасне медичне обладнання та методи лікування. Узагальнену характеристику основних чинників, що впливають на розвиток лікувально-оздоровчого туризму, подано в таблиці 1.4.

Таблиця 1.4

Основні чинники розвитку лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму. Джерело: Складено з використанням даних [43]

Група чинників	Зміст чинника
Природно-рекреаційні ресурси	Наявність лікувальних мінеральних вод, грязей, кліматичних умов
Інфраструктурні чинники	Розвинена мережа санаторіїв, курортів, доріг, засобів розміщення
Медико-технічні ресурси	Сучасне обладнання, методики лікування, наукове супроводження
Кадрові ресурси	Кваліфікований медичний персонал, фахівці з реабілітації та туризму
Економічні чинники	Доступність цін, державна підтримка, рівень доходів населення
Соціальні чинники	Попит на здоровий спосіб життя, збільшення кількості людей з хронічними хворобами
Правові та інституційні	Наявність нормативно-правової бази, державних програм розвитку лікувально-оздоровчого туризму

Як засвідчує таблиця 1.4, розвиток лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму в Україні перебуває під впливом сукупності чинників. До їх переліку зараховують: природно-рекреаційні ресурси, стан інфраструктури, медико-технічні та кадрові ресурси, економічні умови, соціальні потреби населення, а також правові та інституційні засади.

На переконання науковців, додаткові важливі передумови охоплюють рівень розвитку рекреаційних територій, зручність транспортного сполучення, екологічну ситуацію, зростання попиту на оздоровчі послуги та трансформації у соціокультурних пріоритетах [10, с. 45].

Поєднання цих факторів у просторі та часі сприяє стабільним туристичним потокам, що призводить до формування курортних регіонів із високим рівнем рекреаційної активності. Україна має три ключові умови для розвитку туризму: багатий історико-культурний потенціал, сприятливе природне середовище та доступність шляхів сполучення. Їхнє раціональне поєднання є важливим для повноцінного розвитку туристичного ринку та досягнення ефективних результатів.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ЛІКУВАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ТА ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1 Аналіз інфраструктури та ресурсів оздоровчого та лікувально-реабілітаційного туризму в Україні

В Україні є всі види ресурсів для розвитку оздоровчого туризму. Вона є найщедрішою країною в Європі за кількістю та якістю природних факторів – мінеральних вод, лікувальних грязей та кліматичних умов. Україна має у своєму розпорядженні величезні запаси цілющих мінеральних вод. На її території є мінеральні води багатьох основних бальнеологічних груп.

У таблиці 2.1 показано розподіл вивчених та використовуваних ресурсів лікувального туризму регіонами України.

Таблиця 2.1

Ресурси лікувального туризму в регіонах України. Джерело: Складено з використанням даних [47].

Адміністративні одиниці	Ресурси лікувального туризму		
	Типи мінеральних вод	Типи лікувальних грязей	Типи клімату
Вінницька	Радонові	Торф'яні грязі	Рівнинний лісостеповий
Волинська	Хлоридні натрієві		Рівнинний лісовий
Дніпропетровська	Хлоридні натрієві		Рівнинний лісовий
Донецька	Хлоридні натрієві	Сульфідні материкові мулові; сульфідні морські мулові	Рівнинний лісостеповий
Житомирська	Радонові		Рівнинний лісовий
Закарпатська	Вуглекислі; сірководневі; миш'яковисті		Гірський лісовий
Запорізька	Хлоридні натрієві	Сульфідні приморські мулові	Рівнинний степовий, приморський степовий

Продовження табл. 2.1

Івано- Франківська	Сірководневі	Торф'яні грязі	Гірський лісовий
Київська			Рівнинний лісовий
Кіровоградська	Радонові		
Луганська	Хлоридні натрієві		Рівнинний
Львівська	Хлоридні натрієві; сірководневі; з високим вмістом органічних речовин	Торф'яні грязі	Рівнинний лісостеповий
Миколаївська	Хлоридні натрієві		Приморський степовий
Одеська	Хлоридні натрієві	Сульфідні приморські мулові	Приморський степовий
Полтавська	Хлоридні натрієві	Торф'яні грязі	Рівнинний лісостеповий
Рівненська	Хлоридні натрієві	Торф'яні грязі	Рівнинний лісовий
Сумська	Хлоридні натрієві		Рівнинний лісостеповий
Тернопільська	З високим вмістом органічних речовин	Торф'яні грязі	Рівнинний лісостеповий
Харківська	З високим змістом органічних речовин		Рівнинний лісостеповий
Херсонська		Сульфідні приморські мулові	Рівнинний приморський степовий
Хмельницька	З високим вмістом органічних речовин		Рівнинний лісостеповий
Черкаська	Радонові		Рівнинний помірний лісостеповий
Чернівецька	Залізні		Гірський лісовий
Чернігівська	Хлоридні натрієві; вуглекислі	Торф'яні грязі	Рівнинний лісовий

Хлоридні натрієві води є найбільш розповсюдженим видом мінеральних вод у природі. Вони характеризуються різноманітним іонним складом та широким діапазоном мінералізації (від 2 до 350 г/л). Такі води широко застосовуються для лікування на різних типах курортів. Залежно від їхньої мінералізації, температури та рівня рН, вони використовуються як для внутрішнього вживання (пиття, зрошення слизових оболонок), так і для зовнішнього застосування (ванни).

В Україні це найбільша група мінеральних вод. На курортах Миргород (Полтавська область), Трускавець і Моршин (Львівська область), Горинь (Рівненська область), Куяльник та Великий Фонтан (Одеська область) хлоридно-натрієві води застосовують як внутрішньо, так і зовнішньо. Мінеральна вода «Миргородська» та «Куяльницька» використовується також для промислового розливу. Ці курорти спеціалізуються на лікуванні органів травлення та нормалізації обміну речовин. Зі свого боку, Трускавець зосереджується на лікуванні хвороб нирок, печінки, жовчних і сечових шляхів. На грязьових курортах, таких як Бердянськ і Кирилівка (Запорізька область), а також на кліматичних курортах Великий Фонтан і Аркадія (Одеська область) та Очаків (Миколаївська область), ці води використовують виключно для зовнішніх процедур. Окрім зазначених місць, хлоридно-натрієві води застосовують у санаторіях Волинської, Дніпропетровської, Луганської, Сумської та Чернігівської областей. На грязьових і кліматичних курортах вони ефективно використовуються для лікування захворювань нервової системи та серцево-судинних органів [44, с. 180].

Вуглекислі мінеральні води України зосереджені переважно в Закарпатті, де всі курорти мають бальнеологічну спеціалізацію. Вони широко застосовуються як внутрішньо, так і зовнішньо на курортах Поляна, Голубине, Сойми та Шаян, тоді як на курорті Кваси використовуються виключно для зовнішніх процедур. Крім того, мінеральна вода з Поляни та Голубиноного розливається для комерційного виробництва. За межами Закарпаття такі води також застосовують у санаторіях Чернігівської області, головним чином для лікування органів травлення [45].

Сірководневі (сульфідні) води, які містять сульфіди, використовуються виключно в зовнішніх процедурах. Основними місцями їх розташування є Передкарпаття та Закарпаття. На курортах Любень-Великий і Немирів Львівської області ці води застосовуються для ванн і зрошень, а на курортах Черче в Івано-Франківській області та Синяк у Закарпатті – для ванн. Ці курорти спеціалізуються на лікуванні захворювань нервової системи та опорно-рухового

апарату. Любень-Великий і Немирів також спрямовані на лікування хвороб серцево-судинної системи. Додатково, у Любені-Великому сульфідні води використовують для лікування гінекологічних проблем, а в Немирові – захворювань шкіри [52].

Миш'яковисті води зустрічаються на сході Закарпаття, зокрема на курорті Кваси, та використовуються в оздоровчому закладі «Гірська Тиса» у вигляді зовнішніх процедур, таких як ванни. Ці води застосовуються для терапії захворювань периферійної нервової системи, опорно-рухового апарату та системи кровообігу.

Мінеральні води з високим вмістом органічних речовин знаходяться у Львівській області (курорт Трускавець) і в Харківській області (курорт Березівські мінеральні води). Вони використовуються для внутрішнього прийому. Також ці води застосовують у санаторіях Хмельницької та Тернопільської областей, де вони широко використовуються для лікування хвороб травної системи, сечостатевої системи та при діабеті. Радонові (радіоактивні) води застосовують у вигляді лікувальних ванн на курорті Хмільник у Вінницькій області, а також у санаторіях Житомирської, Кіровоградської та Черкаської областей. Вони є ефективними для відновлення при захворюваннях опорно-рухового апарату та периферійної нервової системи.

В Україні зосереджені значні поклади лікувальних грязей, що сприяє активному розвитку грязелікування. Торф'яні грязі (лікувальні торфи) утворюються на заболочених територіях шляхом розкладання залишків рослин за умов надмірної вологості та недостатності кисню. Їх використовують на курортах Любень-Великий (Львівська область), Черче (Івано-Франківська область), Хмільник (Вінницька область), Горинь (Рівненська область) і Миргород (Полтавська область). Крім того, лікувальні торфи застосовуються в санаторіях Тернопільської та Чернігівської областей. Основними методами терапії є аплікації та тампони, які сприяють лікуванню захворювань нервової системи та опорно-рухового апарату [46, с. 390].

Грязі мулового типу в Україні класифікуються на сульфідні приморські (утворені з відкладень приморських озер лиманного походження), сульфідні материкові (відкладення материкових озер) та сульфідні морські (ілові відкладення морських заток). Вони використовуються переважно зовнішньо — у формі аплікацій, тампонів та електрогрязових процедур.

Сульфідні приморські грязі знаходять застосування на курорті Куяльник у Одеській області (гязі Куяльницького лиману), на курорті Гопрі в Херсонській області (гязі озера Солоне), а також на курортах Бердянськ (гязі озера Великого) та Кирилівка (гязі Утлюцького лиману) у Запорізькій області. Їх головне призначення — лікування гінекологічних захворювань, хвороб опорно-рухового апарату та порушень нервової системи [47].

Природні умови України сприяють розвитку кліматотерапії. Морський клімат рекомендується для лікування захворювань органів дихання, нервової системи, а також порушень обміну речовин. Гірський клімат позитивно впливає на дихальну та серцево-судинну системи, стимулюючи обмін речовин. Лісові та степові регіони сприяють лікуванню патологій серцево-судинної та дихальної систем. В Україні поширені приморська, гірська та рівнинна кліматотерапія [48]. Одеська область виступає важливим центром гязе- і кліматолікування. У Київській області переважає лісова кліматотерапія. Найбільші родовища радонових вод розташовані у Вінницькій області. Водночас найменше санаторіїв можна знайти у Кіровоградській області (3 заклади), Сумській та Чернівецькій областях (по 4 заклади кожна).

На території України функціонує значна кількість курортів, зосереджених переважно в Карпатському регіоні, Придніпров'ї та на узбережжі Чорного моря. Особливо потужним є санаторно-курортний потенціал Західної України, що зумовлено сприятливими природно-кліматичними умовами: наявністю густих лісів, різноманітного рельєфу, чистого повітря, термальних і мінеральних джерел, а також помірного клімату, який сприяє оздоровленню.

Варто зазначити, що станом на 2025 рік частина територій України залишається тимчасово окупованою внаслідок військової агресії Російської

Федерації. Зокрема, курортна інфраструктура, розташована на узбережжі Азовського моря, практично повністю зупинила свою діяльність через окупацію відповідних регіонів. Це суттєво впливає на загальний санаторно-курортний потенціал держави.

Одним із найвідоміших курортних міст є Моршин. Основним лікувальним фактором цього курорту є мінеральна вода, що використовується для ванн, душів, інгаляцій, пиття, зрошень та обмивань. Інший значущий курорт - Трускавець, один із найстаріших у Європі. Його лікувальна база не поступається таким відомим курортам, як Баден-Баден, Карлові Вари чи Вісбаден. Трускавець відомий широким спектром мінеральних вод (зокрема із вмістом заліза, броду, йоду, миш'яку та радону), а також лікувальними грязями й озокеритом. В цьому регіоні зосереджене найбільше в Україні родовище озокериту. Санаторії Трускавця спеціалізуються на лікуванні захворювань шлунково-кишкового тракту, вірусних гепатитів, хвороб сечостатевої системи, цукрового діабету тощо [49, с. 117].

Унікальність курорту Східниця полягає в багатстві різних типів лікувальних вод, зосереджених на порівняно невеликій території. Серед них – слабомінералізована вода типу Нафтуса, яка містить 10–30 мг/л розчинних органічних речовин та 20–70 мг/л заліза, залізиста мінеральна вода, алкально-лужна мінеральна вода типу Східницька содова, а також вода, аналогічна за властивостями до Боржомі. Цілющі властивості Нафтусі обумовлені унікальним поєднанням органічних речовин і мікроелементів, які зустрічаються лише в Східницько-Трускавецькому регіоні Карпат. У санаторіях курорту фахівці успішно лікують захворювання травної системи, нирок та жовчного міхура [50].

Місто-курорт Берегове відоме своїми термальними водами, аналогічними за складом лише в Ісландії та Новій Зеландії. Ця вода кремнієво-азотно-вуглекисло-хлоридно-натрієва з мінералізацією 24%. Вона позитивно впливає на організм, допомагає в післяопераційному відновленні, покращує стан нервової системи, захищає від хвороб Паркінсона й Альцгеймера, лікує серцево-судинні захворювання, нормалізує серцевий ритм, знижує вагу, регулює артеріальний

тиск, відновлює гормональний і ендокринний баланс. Вода також сприяє усуненню головного та суглобного болю, лікує шкірні захворювання, запобігає випадінню волосся та знімає стрес [51].

Сатанівський курорт на Поділлі має давню славу завдяки шістьом мінеральним джерелам, які різняться своїм складом і цілющими властивостями. Висока концентрація бромисто-натрієвої хлоридної води (38 г/л) була знайдена на глибині 640 метрів. Ця так звана "солонна вода" або ропа за своїми властивостями подібна до карловарської солі. Водночас ключовим місцевим джерелом є мінеральна вода Збручанська нафтуся. Її використовують для лікування захворювань шлунково-кишкового тракту, дихальних шляхів, серця, суглобів тощо. Немирівський санаторій Авангард відомий своєю радоною мінеральною водою та спеціалізованими медичними відділеннями. Тут працюють найкращі національні центри з лікування респіраторних та ендокринологічних захворювань, опікових патологій і станів, пов'язаних із вагітністю [52].

Однією з перлин України є курорт Миргород, прославлений своєю цілющою мінеральною водою. Лікувально-діагностичний комплекс об'єднує сучасні санаторії Березовий Гай, Миргород, Полтава та Хорол із багатoproфільними курортними поліклініками й бальнеогрязелікарнями. Вони пропонують понад 300 медичних процедур і аналізів. На сьогодні ПрАТ Миргородкурорт є провідним у сфері української курортної медицини [53, с. 12].

Дніпропетровська область відома своїми лікувальними ресурсами, зокрема грязями озера Солоний Лиман, що розташоване поблизу села Новотроїцьке. На березі цього озера облаштовано спеціальне грязесховище, яке дозволяє зберігати цінну грязь тривалий час. Завдяки своїм протизапальним, розсмоктуючим і бактерицидним властивостям, а також здатності зміцнювати імунітет і підвищувати витривалість, грязі Солоного Лиману користуються популярністю. Саме тому з 1947 року тут функціонує курорт із санаторієм, де щороку проходять лікування тисячі людей. Поблизу також розташоване мінеральне джерело з

цінними лікувальними властивостями, яке застосовується для терапії хронічних захворювань травної системи[52].

Південь України загалом славиться своїми лікувальними грязями, які використовуються для процедур у вигляді ванн, аплікацій та компресів. Санаторій "Гопурі" в Херсонській області є одним із найстаріших у регіоні та спеціалізується на терапії опорно-рухового апарату, неврологічних, дерматологічних і кістково-м'язових захворювань. Унікальність закладу полягає у використанні сульфідних мулових грязей і хлоридно-натрієвої солі, а також наявності відділення реабілітації для вагітних.

Однак сучасний світовий туристичний ринок характеризується посиленням глобалізації та міжнародної конкуренції, що безпосередньо впливає на туристичні пріоритети різних країн. Ця тенденція створює сприятливі умови для розвинених туристичних зон, водночас послаблюючи позиції держав, які не змогли перетворити туризм на важливий сектор економіки або не забезпечили йому належної підтримки з боку влади.

Україна має унікальні рекреаційні та туристичні ресурси, утім, через нестачу інтеграції основних складових індустрії туризму в єдиний механізм країна ризикує втратити свої позиції на міжнародній арені. Така загроза пов'язана також із нерівномірним розвитком туристичного ринку. Зокрема, домінування виїзного туризму й відсутність необхідних умов для розвитку внутрішнього й в'їзного, зокрема лікувально-оздоровчого туризму, створюють значний відтік валютних коштів. Як наслідок, це спричиняє дефіцит фінансів для задоволення внутрішніх потреб галузі [6].

Непідтримка інфраструктури туристично-оздоровчих об'єктів гальмує їхній розвиток. Щоб українські регіональні туристичні продукти могли інтегруватися на міжнародному ринку, необхідно посилити роль держави у модернізації санаторно-курортної та лікувальної інфраструктури. Цей процес має ґрунтуватися на тісній співпраці влади, бізнесу й суспільства через впровадження принципів "зеленої" економіки в регіонах [46, с. 380].

Туристична привабливість курортних територій значною мірою залежить

від природних і культурно-історичних ресурсів, належного стану довкілля і рівня соціально-економічного розвитку регіону. Сучасна туристична індустрія демонструє високі темпи зростання, що відображається у дослідженнях статистичних даних, які дозволяють оцінити вклад рекреаційно-курортних підприємств у розвиток матеріальної бази лікувально-оздоровчого туризму України [51].

Проте негативною тенденцією є зменшення кількості іноземних туристів, які користуються послугами туроператорів і турагентств, надаючи перевагу самостійним подорожам. Водночас помітним є збільшення попиту на екскурсійні послуги. Серед основних причин скорочення туристичних потоків фахівці виділяють економічну нестабільність, військові дії на території України, недостатні інвестиції в туристичну інфраструктуру та відсутність екологічної сертифікації туристичних продуктів. До цього додається нестача стратегій для розвитку підприємництва у сфері туризму, слабка міжнародна позиція регіонів, неефективне використання природних ресурсів та відсутність систем якості менеджменту в більшості готелів [56, с. 160].

Дослідження ринку лікувально-оздоровчого туризму та динаміки в'їзного потоку свідчать про необхідність формування маркетингових стратегій розвитку курортних територій, створення регіональних програм підтримки рекреаційних підприємств валеологічного спрямування, а також підвищення конкурентоспроможності санаторно-курортних послуг. Результативність таких стратегій може бути посилена через міжрегіональні альянси між владою, туроператорами та підприємствами гостинності. Комплексний підхід до розвитку ринку лікувально-оздоровчого туризму передбачає удосконалення нормативно-правової бази, що регулює модернізацію санаторно-курортного комплексу, реформування системи оподаткування, вирішення питань власності та вдосконалення державного регулювання у сфері туризму.

Динаміка розподілу туристів за метою поїздки у 2019-2021 роках предсталена на рис. 2.1.

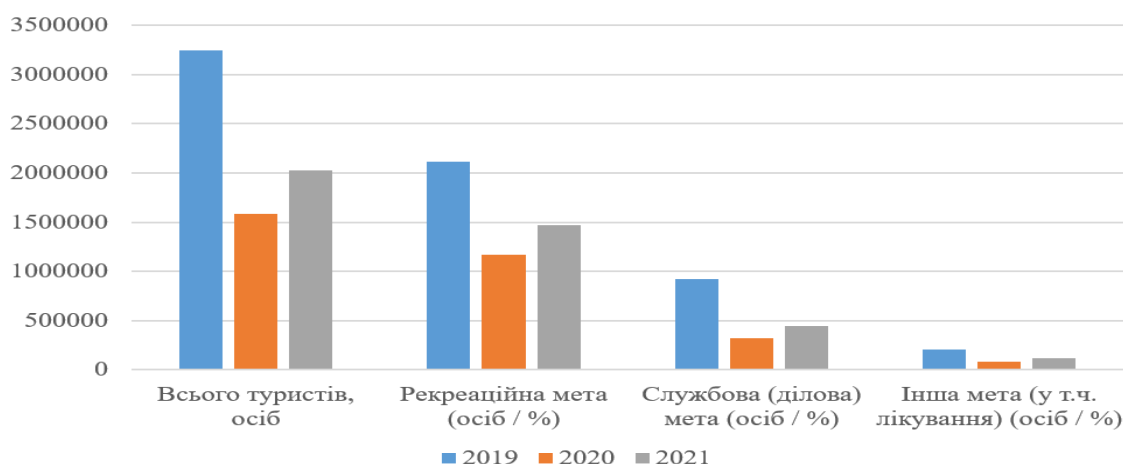

Рис. 2.1 Динаміка розподілу туристів за метою поїздки у 2019-2021 роках.
Джерело: Складено з використанням даних [10]

Динаміка структури розподілу туристів за метою поїздки у 2019-2021 роках представлена у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Динаміка розподілу туристів за метою поїздки у 2019-2021 роках.
Джерело: Складено з використанням даних [10]

Рік	Всього туристів, осіб	Рекреаційна мета (осіб / %)	Службова (ділова) мета (осіб / %)	Інша мета (у т.ч. лікування) (осіб / %)
2019	3 250 000	2 118 000 / 65,2 %	923 000 / 28,4 %	209 000 / 6,4 %
2020	1 580 000	1 171 000 / 74,1 %	324 000 / 20,5 %	85 000 / 5,4 %
2021	2 030 000	1 468 000 / 72,3 %	441 000 / 21,7 %	121 000 / 6,0 %

Динаміка внутрішнього та в'їзного туризму в Україні у 2019-2021 роках представлена в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Динаміка внутрішнього та в'їзного туризму в Україні у 2019–2021 роках. Джерело: Складено з використанням даних [10]

Рік	Внутрішні туристи (осіб)	Іноземні туристи (осіб)
2019	2 700 000	550 000
2020	1 400 000	180 000
2021	1 850 000	180 000

Співвідношення внутрішніх і в'їзних туристів представлено на рис. 2.2.

Рис. 2.2 Динаміка структури співвідношення внутрішніх і в'їзних туристів у 2019-2021 роках, %. Джерело: Складено з використанням даних [10]

Аналізуючи дані таблиць 2.2 та 2.3, можна зробити висновок, що у 2019-2021 роках основною метою подорожей туристів в Україні залишалася рекреаційна, частка якої зросла особливо у 2020 році на фоні загального спаду туристичної активності через пандемію COVID-19. Водночас, спостерігалось зниження частки ділових поїздок та стабільно невисокий рівень лікувально-оздоровчих подорожей, які, попри це, зберігають перспективи для подальшого розвитку. Дані також свідчать про значну перевагу внутрішнього туризму над в'їзним у зазначений період. Найбільший розрив між цими показниками зафіксовано у 2021 році, коли понад 91 % туристів становили громадяни України. Це обумовлено як епідеміологічними обмеженнями, так і зростанням інтересу до подорожей усередині країни, що відкриває можливості для розвитку внутрішнього рекреаційного та оздоровчого туризму.

2.2 Стан та перспективи розвитку санаторно-курортних закладів в Україні

Україна, в порівнянні з іншими країнами Центральної Європи, володіє досить різноманітними та дуже рідкісними запасами ресурсів, які активно сприяють розвитку санаторно-курортного лікування. За експертними показниками ДАРТ, розвиток лікувально-оздоровчого туризму має

перспективну тенденцію до щорічного зростання на 20% [57]. Сучасному ринку лікувально-оздоровчого туризму напряму підпорядковані підприємства розміщення лікувального спрямування (курортні клініки, санаторії, спа-готелі) та туристичні підприємства (фірми-посередники, які й продають туристам лікувально-оздоровчі тури).

Станом на останні роки в Україні налічується 45 курортів державного та міжнародного значення, 13 курортів місцевого значення, а також функціонує 544 санаторії та пансіонати, що забезпечують понад 150 тис. місць для оздоровлення. Додатково зарезервовано 265 територій для облаштування зон відпочинку, лікування та туризму [52, с. 31].

Ефективність санаторно-курортного лікування залежить від правильної спеціалізації закладів. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України, питання вибору напрямів спеціалізації визначає Міністерство охорони здоров'я України. Санаторно-курортні заклади поділяються на одноступінчасті та багаторівнісні залежно від наявних лікувальних ресурсів і можливостей. В таблиці 2.4 наведено медичну спеціалізацію курортів України.

Таблиця 2.4

Медична спеціалізація курортів України. Джерело : Складено з використанням даних [44, с. 180].

Медичний профіль	Тип курортів	Регіони / Приклади курортів
Лікування органів травлення	Бальнеологічні	Полтавська, Закарпатська, Львівська, Харківська області
Нервова система, серцево-судинні захворювання	Грязьові, бальнеологічні, кліматичні	Закарпатська, Одеська та інші області
Органи дихання	Приморські, спелеологічні, бальнеологічні	Закарпаття, Донецька область та АР Крим
Кістково-м'язова система, суглоби	Приморські, грязьові	Одеська область, АР Крим та Донбас
Хвороби нирок	Бальнеологічні	Березівські мінеральні води, Трускавець
Захворювання шкіри	Курорти із сірководневими водами	Закарпаття
Цукровий діабет	Бальнеологічні, кліматичні	Київська та Одеська області

Таким чином, санаторно-курортні заклади та їхня спеціалізація є важливою частиною реабілітації та профілактики здоров'я населення України завдяки унікальним природним умовам.

На основі значної кількості курортів та санаторно-курортних закладів, розташованих у певних регіонах, в Україні сформувалися окремі центри лікувально-оздоровчого та санаторно-курортного туризму. Зокрема, вони зосереджені в таких областях: Закарпатська (Шаян, Поляна, Косино), Івано-Франківська (Черче), Львівська (Східниця, Трускавець, Моршин), Одеська (Куяльник, Хаджибей), Запорізька (Бердянськ), Полтавська (Миргород) та Донецька (Маріуполь). За даними Державної служби статистики України, лідерами за кількістю санаторіїв і пансіонатів є Одеська, Львівська області та Автономна Республіка Крим, які разом забезпечують 45,7% національного туристичного ринку [59, с. 31].

Більшість оздоровчих закладів включає різноманітні об'єкти для відпочинку, діяльність яких переважно залежить від сезону. Вони пропонують тривалий відпочинок під час відпустки, проте їхній відсоток оздоровлених відвідувачів становить лише 34%. Водночас санаторії, що працюють цілорічно, демонструють значно вищий показник ефективності – 39% туристів отримують необхідний лікувальний ефект. Сучасна санаторно-курортна інфраструктура представлена такими популярними курортами, як Моршин, Трускавець, Миргород, Закарпаття, Хмільник, Одеса тощо. На цих курортах активно використовуються природні лікувальні ресурси в поєднанні із сучасними діагностичними та терапевтичними можливостями. Крім того, створені всі умови для комфортного перебування гостей.

Більшість санаторіїв обладнані косметологічними кабінетами, басейнами, саунами, пляжами, спортивними майданчиками та тренажерними залами. Також вони пропонують додаткові SPA-послуги, wellness-програми та різноманітні екскурсійні заходи [60].

За останні роки SPA та wellness туризм значно посилив свої позиції серед молоді до 30 років. Так, у 2023 році частка молоді аудиторії серед відвідувачів

курортів становила близько 15%, а вже у 2024 році цей показник зріс до 24%, причому переважну більшість (до 74%) становили жінки [50].

Основною формою власності для великих санаторно-курортних підприємств в Україні є акціонерна. Найбільш відомою і масштабною мережею тут є акціонерне товариство «Укрпрофоздоровниця», створене за участю Фонду державного соціального страхування та Федерації незалежних профспілок України. До складу цього об'єднання увійшло 16 територіальних структур, що допомогло зберегти курортний профспілковий комплекс України [51].

Закарпаття наразі демонструє найбільш динамічний розвиток санаторно-курортної сфери. У регіоні було збудовано сучасні санаторні комплекси, такі як «Карпатія», «Теплиця», «Термал-Стар», «Квелле Поляна», «Боржава», «Сузір'я», «Гірська Тиса». Окрім того, з'явилися популярні готельні та туристично-рекреаційні комплекси: «Унгварський», «Reikartz Карпати», «Червона рута», «Континент», «Водограй», «Ренесанс», «Богольвар», «Карпатський мисливець» і «Воєдино», які користуються великим попитом серед українських та іноземних туристів [49, с. 117].

Лікувально-оздоровчий туризм в Україні ґрунтується переважно на діяльності санаторіїв, бальнеологічних клінік, грязелікарень та пансіонатів. Ефективне управління цими закладами передбачає досягнення прямого економічного ефекту. Згідно зі здійсненим аналізом, Трускавець є найефективнішим серед трьох основних курортів України. Подальший розвиток курортної рекреації визначається як пріоритетний напрям лікувально-оздоровчого туризму, оскільки цей вид діяльності навіть в сучасних умовах забезпечує значні валютні надходження до державного бюджету, сприяючи стабілізації національної економіки.

Загалом розвиток курортної сфери створює нові робочі місця для працівників санаторно-курортного профілю, позитивно впливає на культуру та соціальний рівень туристів, виконує важливу роль в оздоровленні населення, а також сприяє підвищенню загального рівня освіченості й культурного збагачення суспільства.

Україна має значний потенціал для розвитку лікувально-оздоровчого туризму. Її природні багатства включають всі необхідні ресурси (бальнеологічні, грязьові, кліматичні) для успішного функціонування установ, що надають послуги цього напрямку. Різноманітність рекреаційних ресурсів створює сприятливі умови для зростання туристичного сектору економіки. Водночас війна в Україні та пандемія COVID-19 принесли нові виклики й ускладнили розвиток туризму, особливо в лікувально-оздоровчій сфері [56, с. 164].

Скорочення кількості санаторіїв пояснюється насамперед фінансово-економічною кризою та їхнім незадовільним технічним станом. Більшість таких закладів побудовано ще за радянських часів, і за останні десятиліття практично не виділялися кошти на капітальний ремонт. Нині ці будівлі потребують модернізації, а обладнання для лікувальних процедур, яке продовжують використовувати, є застарілим. Це негативно впливає на якість і ефективність послуг. Недостатнє фінансування раніше тільки погіршило ситуацію, а тепер санаторії не можуть конкурувати із сучасними SPA-готелями та популярними курортами. Як наслідок, багато з них вимушені припиняти свою діяльність [59, с. 32].

2.3 Реабілітаційний туризм для військовослужбовців та ветеранів : стан, потреби та можливості розвитку

В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України дедалі актуальнішим постає питання реабілітації військовослужбовців, ветеранів бойових дій, а також родин загиблих. Реабілітаційний туризм у цьому контексті виконує не лише функцію відпочинку, а й стає важливим інструментом фізичного, психологічного й соціального відновлення. Він сприяє не тільки оздоровленню, а й соціальній адаптації, відновленню ментального стану, а також налагодженню міжособистісних зв'язків серед військових. У таблиці 2.6 представлено цільову аудиторію реабілітаційного туризму.

Таблиця 2.5

Цільова аудиторія реабілітаційного туризму. Джерело: складено автором

Категорія	Характеристика
Військовослужбовці	Перебувають на службі або нещодавно демобілізовані
Ветерани війни	Особи з інвалідністю або втратою працездатності
Родини загиблих військових	Пережили втрату близької людини

Для кожної з цих груп мають бути розроблені окремі адаптовані програми - від короткострокових турів до повноцінних санаторно-курортних курсів.

Згідно з даними Міністерства соціальної політики, станом на 2024 рік в Україні проживає понад 3 мільйони осіб з інвалідністю, серед яких близько 300 тисяч - це ветерани війни або військовослужбовці, які отримали поранення, ампутації або інші травми внаслідок бойових дій [59]. Однак не всі військові мають інвалідність: значна частина з них, особливо після ротації, переживає посттравматичний стресовий розлад, емоційне вигорання та відчуття соціального відчуження. Саме для них надзвичайно важливою є участь у реабілітаційних програмах із психологічною, фізичною та соціальною складовою.

В Україні вже діють низка програм, що надають можливість безкоштовного або пільгового відпочинку та оздоровлення військових. Наприклад, онлайн-платформа Zahidkurort.com.ua агрегує інформацію про спеціалізовані санаторії в Трускавці, Моршині, Східниці та інших регіонах [60].

Нещодавно у Закарпатті було відкрито новий Координаційний центр з реабілітації військових у місті Ужгород. Його мета – комплексна підтримка ветеранів і військовослужбовців, які повернулися із зони бойових дій або потребують фізичної та психологічної адаптації. Центр пропонує широкий спектр послуг: від медичних обстежень і фізіотерапії до консультативної допомоги психологів і соціальної інтеграції. Крім того, спеціалісти центру надають підтримку в питаннях оформлення документів, доступу до соціальних пільг та адаптації до повсякденного мирного життя [61].

Важливою складовою роботи центру є організація навчальних і тренінгових програм, що допомагають ветеранам здобувати нові професійні навички та легше адаптуватися до цивільного життя. Налагоджена співпраця з місцевими організаціями, бізнесом та громадськими ініціативами сприяє створенню сприятливого середовища для успішної реабілітації. Запуск цього центру можна вважати значущим кроком у напрямку поліпшення умов життя військових та їхніх сімей, а також прикладом для створення подібних центрів в інших регіонах України.

Додатково, навесні та влітку 2024 року органи місцевого самоврядування спільно з благодійними організаціями реалізували програми відпочинку для військових і їхніх сімей у Карпатах, на Полтавщині та Черкащині [60].

Інший популярний формат - ретрит-програми для ветеранів. Як повідомляє РМ.in.ua, в Україні зростає кількість заходів, що передбачають тілесно-орієнтовану терапію, арт-практики, групові сесії з психологами. Такі програми реалізуються переважно у Львівській, Івано-Франківській та Закарпатській областях.

Попри це, розвиток реабілітаційного туризму стикається з низкою бар'єрів. Основними з них є: недостатнє державне фінансування, відсутність спеціалізованої інфраструктури у більшості санаторіїв, психологічна закритість частини ветеранів, а також обмежена поінформованість про доступні можливості (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

**Основні проблеми розвитку реабілітаційного туризму для
військовослужбовців та ветеранів. Джерело: складено автором**

Проблема	Суть проблеми
Недостатнє фінансування	Брак бюджетних коштів та обмежений доступ до пільгових путівок
Відсутність спеціалізованої інфраструктури	Невідповідальність закладів потребам людей з інвалідністю
Інформаційний вакуум	Відсутність централізованих джерел інформації про доступність програм
Психологічна ізоляція	Частина військових не готові до участі в групових публічних заходах

Разом із тим, позитивним є розвиток інфраструктури інклюзивного туризму: створення безбар'єрного середовища, поява мобільного застосунку Dostupno та онлайн-гід «Inclusive Travels in Ukraine». Ці сервіси полегшують пошук закладів, доступних для маломобільних груп населення. Інші приклади ініціатив у сфері реабілітаційного туризму представлено у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Ініціативи у сфері реабілітаційного туризму. Джерело: складено автором

Назва ініціативи	Формат програми	Цільова аудиторія
Zahidkurort.com.ua	Санаторно-курортне лікування	Військовослужбовці та ветерани
Програми відпочинку у Карпатах (Kharakter.media)	Табори та психологічна підтримка	Військові та їх родини
Ретрит-проєкти (PM.in.ua)	Психотерапія та групові практики	Ветерани бойових дій
ДЗОВ «Супутник» від ТОВ «Соціальні ініціативи Запоріжжя»	Дитячі табори	Діти загиблих або зниклих безвести військових

Показовим прикладом успішної реалізації програм реабілітаційного туризму в Запоріжжі слугує діяльність ТОВ «Соціальні ініціативи Запоріжжя». Це підприємство входить до невеликого кола недержавних операторів, що системно працюють над фізичною, психологічною та соціальною реабілітацією дітей, постраждалих від війни, а також безпосередньо військовослужбовців та їх родин. Компанія розробляє та впроваджує комплексні програми підтримки, адаптації та відновлення, використовуючи оздоровчі тури, творчі інтенсиви, спортивну інтеграцію, психотерапевтичні ретрити, патріотичне виховання та культурно-освітні заходи.

Зокрема, під егідою ТОВ «Соціальні ініціативи Запоріжжя» функціонує дитячий оздоровчий табір «Супутник». Щорічно, влітку, він приймає дітей із сімей загиблих, зниклих безвісти чи поранених військових. Програма перебування включає не тільки відпочинок, а й психологічну підтримку, творчі

майстерні, активні ігри, арт-терапію та адаптаційні заходи. Участь дітей у програмі є безоплатною завдяки фінансуванню з благодійних джерел та партнерських грантів. Це дозволяє охоплювати найвразливіші категорії сімей, які нерідко лишаються поза увагою державних програм підтримки.

Для учасників бойових дій та ветеранів організація проводить ретрити – короткострокові реабілітаційні виїзди з фокусом на психологічну допомогу та тілесні практики. Такі ретрити реалізуються як у форматі індивідуального супроводу (робота з психологами, коучами), так і в груповому форматі із залученням членів родини та побратимів. До переліку послуг входять дихальні практики, арт-терапія, робота з тілом (йога, масаж) та групові тренінги для подолання ПТСР. Вартість участі варіюється від 0 до 3000 грн залежно від конкретної програми та джерела фінансування. Частина витрат покривається за рахунок благодійних внесків та міжнародної підтримки.

Паралельно з ініціативами громадських організацій існують державні програми оздоровлення ветеранів. Зокрема, ветерани війни мають змогу проходити санаторно-курортне лікування за кошти державного бюджету. У період з 2024 по 2025 роки передбачено безоплатне забезпечення путівками учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни та членів сімей загиблих. Відповідно до постанови КМУ, органи соціального захисту направляють ветеранів до спеціалізованих санаторіїв, серед яких: «Березовий гай» (м. Дніпро), «Орізонт» (Одеська обл.), «Кришталевий палац» (Трускавець), а також санаторії у Миргороді, Хмільнику та Немирові [42]. На сьогодні лікування передбачає переважно терапевтичні, неврологічні, ортопедичні та кардіологічні профілі. Пріоритет надається ветеранам з медичними показаннями для реабілітації, що підтверджено висновком лікарсько-консультативної комісії.

Державні програми забезпечують базовий рівень медичної реабілітації, але часто не враховують емоційно-психологічні аспекти, які стають критично важливими для повноцінного повернення ветерана до соціального життя. Саме тому такі приватні ініціативи, як у ТОВ «Соціальні ініціативи Запоріжжя», виступають незамінним доповненням до державної системи. Вони надають

можливість проходити реабілітацію в умовах довіри, підтримки та безпечного оточення.

Власний досвід, здобутий під час практики в таборі «Супутник», який діє під егідою цієї організації, дав змогу глибше усвідомити важливість індивідуального підходу до кожної дитини. Організація дозволяє, креативні активності, щоденна підтримка у важкий період втрати або адаптації – все це стало основою практичного розуміння ролі реабілітаційного туризму як потужного інструменту соціальної підтримки.

Загалом, реабілітаційний туризм для військовослужбовців, ветеранів та їх сімей - це не просто оздоровчий компонент туризму, а складова національної стратегії відновлення людського потенціалу. Його значення у період післявоєнного відновлення важко переоцінити. Залучення інвестицій, формування державної політики у цій сфері, міжгалузева координація та популяризація реабілітаційного туризму - усе це має стати ключовими векторами для формування стійкого й ефективного середовища підтримки захисників України.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ, РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЛІКУВАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ТА ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1 Виявлені проблеми розвитку оздоровчого та лікувально-реабілітаційного туризму в Україні

З кожним роком суспільство стрімко розвивається, що спричиняє зміни в умовах і темпі життя. Як наслідок, дедалі більше людей відчувають потребу в лікувально-оздоровчому туризмі. Україна також не є винятком, тому дослідження цього напрямку на туристичному ринку є питанням стратегічної важливості, адже ця сфера має значний потенціал для розвитку. Безсумнівно, природних ресурсів, якими володіє наша країна, достатньо для активного розвитку сегмента лікувально-оздоровчого туризму.

Зокрема, Україна багата на природні мінеральні води та лікувальні грязі, які широко використовуються в медичних і профілактичних цілях. Різноманітність кліматичних умов, гірські, приморські райони, степи і лісові масиви створюють вигідні передумови для розвитку оздоровчого туризму. Це означає, що потенціал України у цьому сегменті є чималим і здатний вийти на міжнародний рівень [65, с. 67].

Однак нинішня ситуація демонструє певні проблеми: зменшення матеріальної бази, застарілі об'єкти розміщення й обладнання, а також недоліки в інфраструктурі для цікавого дозвілля. Ситуацію ускладнює брак державної підтримки і негативний вплив політичної нестабільності. Усе це разом призводить до погіршення якості послуг у цій сфері та слабого впливу на економічний розвиток.

Регіони України багаті на природні ресурси, що відкриває перспективи для розвитку лікувально-оздоровчого туризму в майбутньому. Однак, східний регіон стикається з певними труднощами, такими як відсутність інвестицій, занепад

інфраструктури та стереотипи щодо Донбасу. Основною проблемою залишається війна, однак території, розташовані на контрольованій Україною частині, мають потенціал для розвитку лікувально-оздоровчого туризму. Це особливо необхідно, оскільки значна частина населення потребує психологічної реабілітації та допомоги такого виду [66, с. 19].

Україна, маючи багатий спектр природнорекреаційних ресурсів, які є основою для функціонування санаторно-курортних закладів, стикається з низкою проблем у цій галузі. Незважаючи на значний потенціал, ефективність роботи цих закладів залишається низькою, що обумовлено кількома ключовими чинниками, які негативно впливають на конкурентоспроможність українського лікувально-оздоровчого туризму. Основні причини та проблеми функціонування санаторно-курортної сфери в Україні представлені у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Основні проблеми санаторно-курортної сфери в Україні. Джерело:
Складено з використанням даних [67, с. 621].

Проблема	Суть проблеми/Вплив
Негативний імідж санаторно-курортних регіонів	Знижує привабливість для іноземних та внутрішніх туристів
Відсутність системного маркетингового просування	Недостатнє інформування про можливості українських курортів
Низький рівень розвитку інфраструктури	Застарілі об'єкти, відсутність сучасного сервісу та умов для відпочинку
Високий рівень конкуренції на міжнародному ринку	Українські курорти програють за якістю та сервісом іноземним аналогам
Недостатня державна підтримка	Відсутність стратегічних програм розвитку та фінансування галузі
Брак інвестицій	Ускладнює модернізацію матеріально-технічної бази курортів
Недосконала нормативно-правова база	Гальмує ефективне управління, використання ресурсів і залучення інвесторів
Відсутність антикризового менеджменту	Неефективне реагування на виклики, зокрема під час воєнного стану чи економічної кризи
Нестабільна політична ситуація	Знижує довіру інвесторів і туристів, обмежує можливості розвитку галузі

Одним із найбільш гострих викликів для розвитку санаторно-курортної галузі, особливо після змін у структурі економічної системи, є суттєве скорочення державного фінансування та низька ефективність управління цими

зкладами. Це призвело до значного зниження їх конкурентоспроможності у порівнянні з іншими лікувально-оздоровчими установами, як в Україні, так і за її межами.

Ще одна проблема полягає в недостатній інтенсивності як зовнішніх, так і внутрішніх туристичних потоків. Значною мірою це обумовлено низьким рівнем обізнаності іноземних потенційних туристів у сфері лікувально-оздоровчого туризму про нашу країну. Крім того, важливу роль відіграє й недостатній рівень підготовки туристичних операторів у питаннях організації лікувально-оздоровчих курортних програм в Україні.

Суттєвою перешкодою для ефективного використання туристично-рекреаційного потенціалу західної частини України та створення її привабливого туристичного образу є кілька факторів. По-перше, незадовільний стан об'єктів туристично-рекреаційної інфраструктури та культурно-історичних пам'яток, які привертають найбільшу увагу туристів, особливо тих, хто цікавиться лікувально-оздоровчим туризмом. По-друге, проблемною залишається транспортна доступність окремих туристично-рекреаційних об'єктів. Також відзначається недостатній рівень забезпечення сфери лікувально-оздоровчого туризму кваліфікованим персоналом. Для забезпечення ефективної роботи санаторно-курортних комплексів потрібні молоді спеціалісти із вузькопрофільною кваліфікацією, кількість яких у країні є недостатньою. Важливим кроком у цій сфері має стати створення та організація роботи тренінгових і консультативних центрів на базі університетів і професійно-технічних установ [65, с. 15].

Ще однією перешкодою є недостатній рівень фінансових інвестицій у лікувально-оздоровчий туризм. На нашу думку, для стимулювання інвестицій у туристично-рекреаційну сферу доцільно звернутися до зарубіжного досвіду. Основними напрямками підвищення ефективності використання потенціалу туристично-рекреаційних закладів мають стати розробка державної політики розвитку рекреації. Її ключові елементи включають стратегічне планування розвитку лікувально-оздоровчого туризму, популяризацію цієї галузі як в Україні, так і за кордоном, поліпшення кадрового забезпечення для санаторно-

курортних закладів, економічне стимулювання зростання цього сегмента туризму, оптимізацію фінансового забезпечення інфраструктури санаторіїв та створення сприятливих інвестиційних умов для реалізації рекреаційних проєктів [68, с. 193].

2022 рік став важким випробуванням для туристичної галузі України, особливо у сфері лікувально-оздоровчого туризму. Оцінити повний масштаб втрат поки що складно, адже він залежить від тривалості воєнних дій, рівня руйнування інфраструктури, пошкодження природних пам'яток і обсягів замінованих та окупованих територій. Проте вже відомо, що лише за перший місяць війни втрати туристичної сфери значно перевищили ті, яких вона зазнала протягом двох років пандемії. За даними Euromonitor International, глобальний в'їзний туризм, включно з оздоровчим сегментом, у 2022 році втратив через війну 6,9 мільярда доларів США. Якщо війна затягнеться, експерти прогнозують, що втрати як української, так і світової туристичної індустрії можуть сягнути щонайменше 14 мільярдів доларів. За попередніми оцінками, наслідки війни впливатимуть на розвиток туризму ще протягом трьох-чотирьох років [69].

Наразі важко достеменно оцінити масштаби збитків та довгострокові наслідки, оскільки бойові дії тривають. Чимало пов'язаних із туризмом секторів зазнали серйозних втрат. Зокрема, найбільших руйнувань зазнала транспортна інфраструктура – ключова складова туристичної галузі, без належного функціонування якої неможливо забезпечити жодну лікувально-оздоровчу діяльність. Станом на сьогодні в Київській, Чернігівській, Сумській, Житомирській, Харківській та інших областях більшість об'єктів транспортної інфраструктури зруйновано, через що забезпечити необхідний рівень туристичних послуг неможливо [70, с. 32].

Згідно з даними KSE та за підтримки Офісу Президента України, Міністерства інфраструктури, Міністерства економіки, Міністерства розвитку громад і територій, а також Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, масштаби пошкоджень транспортної інфраструктури є колосальними: втрачено 11 аеропортів (збитки становлять 6,8 млрд грн),

пошкоджено 23,8 тисячі кілометрів доріг (вартість ремонту оцінюється в 29,8 млрд грн), 41 залізничний міст (3,6 млрд грн), близько 6,6 тисячі кілометрів залізничних колій і 295 автомобільних дорожніх мостів і розв'язок (1,6 млрд грн). При цьому оцінка втрат водної транспортної інфраструктури поки не завершена, особливо щодо портів на окупованих територіях [69].

Попри негативні тенденції, зовнішній і внутрішній лікувально-оздоровчий туризм продовжує функціонувати. У 2022 році серед українців найпопулярнішими напрямками залишалися Туреччина й Єгипет. В умовах закритого повітряного простору над Україною туристичні компанії пропонують переважно автобусні тури у країни Європи.

Щодо внутрішнього туризму, ситуація є складною. Туристи не мають можливості відпочивати на курортах Одеської, Запорізької, Херсонської та Миколаївської областей через ракетні обстріли, окупацію частини територій та заміноване море. Натомість західні курорти України підвищили ціни на свої послуги у зв'язку з великим напливом внутрішньо переміщених осіб, що спричинило проблеми з доступністю житла й негативно вплинуло на внутрішні туристичні потоки [69].

Цього року українці мають змогу оздоровлюватися в санаторіях Миргорода, Трускавця та Моршина, а також на термальних курортах Солотвино, Берегово й Косино у Закарпатській області. Загалом вітчизняний лікувально-оздоровчий туризм демонструє достатній рівень функціонування завдяки кількості курортів різної спеціалізації в Україні. Однак для подальшого розвитку сектору необхідне вирішення проблем управління, фінансування й оновлення інфраструктури [71, с. 154].

Особливо важливим аспектом є залучення іноземних туристів для лікування та оздоровлення, що допоможе зміцнити галузь, підтримати рекреаційні регіони та зупинити міграцію кваліфікованих медичних працівників за кордон. Окрім того, це сприятиме створенню нових робочих місць. Хоча певна кількість українців надає перевагу лікуванню в закордонних клініках -

наприклад, в Ізраїлі, Німеччині чи Чехії - пріоритетною залишається розбудова в'їзного туризму, включаючи лікувально-оздоровчий сегмент.

Суттєвими викликами для українських курортів у конкурентній боротьбі з провідними медичними установами Європи та США є низький рівень сервісу, а не недостатність кваліфікованих лікарів чи технологій. Вирішення цих проблем можливе лише шляхом співпраці між курортами та туристичними агентствами, спрямованої на створення умов для розвитку лікувально-оздоровчого туризму та збільшення туристичних потоків.

Важливу роль у цьому процесі повинно відігравати Міністерство охорони здоров'я й регіональні організації. Їхнім завданням має бути державне регулювання галузі, організаційна підтримка, контроль якості наданих послуг і фінансова допомога. Крім того, необхідно запроваджувати сприятливі законодавчі норми, цільово фінансувати відновлення й модернізацію санаторно-курортних закладів, впроваджувати сучасне сервісне управління та забезпечувати безпеку туристів [72].

Місцеві та державні стратегії розвитку курортів повинні орієнтуватися на дотримання стандартів лікування й реабілітації, створення доступного за ціною туристичного продукту, залучення інвестицій у будівництво й модернізацію закладів та координацію діяльності оздоровчих установ різних форм власності.

На основі зазначених аргументів можна зробити висновок, що розвиток вітчизняного лікувально-оздоровчого туризму вимагає активної підтримки й комплексних дій у рамках туристичної індустрії України.

В результаті аналізу проблем та збитків, яких зазнав рекреаційний туристичний бізнес України через війну, варто запропонувати комплекс заходів, спрямованих на відновлення функціонування галузі. До складу цього комплексу входять наступні взаємопов'язані напрями: забезпечення фінансової підтримки, удосконалення транспортної логістики для підвищення туристичних потоків, координація діяльності туристичних підприємств на галузевому рівні, розвиток маркетингових стратегій для просування національних лікувально-оздоровчих

турів шляхом створення спеціалізованої організації з туристичного маркетингу, а також загальне вдосконалення туристичної сфери України [73, с. 89].

Інноваційний підхід та використання вже існуючих ресурсів можуть стати важливим кроком у розвитку цієї галузі. Потенційно привабливими є сприятливий клімат, лісові масиви, мінеральні води та піщані території, яких в Україні багато. Це може стимулювати туристичні потоки та сприяти розвитку регіональної економіки.

3.2 Рекомендації щодо вдосконалення інфраструктури та послуг у сфері оздоровчого та лікувально-реабілітаційного туризму

Однією з ключових характеристик сучасного світового туристичного ринку є його стрімка глобалізація та зростаюча міжнародна конкуренція. Ця тенденція об'єктивно стимулює розвиток і зміцнення позицій розвинених туристичних регіонів, водночас послаблюючи перспективи країн, де туризм не став провідним сектором економіки, не отримує належної підтримки від держави та здебільшого розвивається стихійно.

Україна володіє винятковими рекреаційно-туристичними ресурсами. Проте відсутність інтеграції основних складових туристичної індустрії в єдину систему створює ризик втрати конкурентоспроможності на світовому туристичному ринку. Такий висновок зумовлений як загальними тенденціями, так і специфічними особливостями розвитку вітчизняного ринку туризму.

Останніми роками можна спостерігати домінування виїзного туризму, тоді як розвиток внутрішнього та в'їзного, зокрема лікувально-оздоровчого туризму, залишається недостатньо пріоритетним. Відсутність необхідних інституційних умов для підтримки цих напрямків перетворила туризм на один із основних каналів відтоку іноземної валюти з України. Це призводить до систематичного дефіциту коштів, які потрібні для задоволення потреб внутрішнього ринку, та

обмежує фінансування інфраструктури лікувально-оздоровчого туризму в регіонах країни [74, с. 202].

Щоб інтегрувати туристичні продукти українських регіонів на міжнародний ринок, держава має активніше сприяти модернізації санаторно-курортної та лікувально-оздоровчої інфраструктури. Насамперед це можливо шляхом створення ефективної моделі співпраці між владою, бізнесом і суспільством, базованої на засадах "зеленої" економіки.

Одним із важливих напрямів є інвестиції в інфраструктуру. Будівництво та модернізація клінік, санаторіїв, спа-центрів і медичних закладів сприяють підвищенню їх привабливості та конкурентоспроможності. Це включає установку сучасного медичного обладнання, створення комфортних умов для пацієнтів і гостей. Особливе значення має розвиток готельної інфраструктури, яка має забезпечувати високий рівень обслуговування та комфорту. Інвестиції в будівництво готелів, апартаментів або вілл відіграють ключову роль у підвищенні якості туристичного досвіду [75, с. 90].

Ще одним перспективним вектором є партнерство з медичними закладами та курортами. Співпраця з місцевими медичними установами дозволяє надавати якісні медичні послуги й значно розширити спектр пропонованих процедур. Це може проявлятися у створенні спільних програм лікування, обміні професійними знаннями й технологіями та проведенні спільних маркетингових кампаній. Партнерство з міжнародними медичними установами відкриває доступ до передових технологій і практик, що підвищує престиж місцевих закладів та довіру до них [68, с. 195].

Інновації і технологічні рішення також відіграють важливу роль. Інвестиції в телемедичні технології дозволяють проводити віддалені консультації та діагностику, що розширює межі лікувально-оздоровчого туризму. Крім цього, розробка цифрових платформ для управління медичними даними, бронювання послуг і комунікації з пацієнтами оптимізує процеси та підвищує зручність взаємодії. Використання таких рішень, як електронні медичні картки, мобільні додатки та онлайн-платформи, значно покращує якість сервісу.

Не менше значення має впровадження екологічних і сталих практик. Застосування екологічно чистих технологій на об'єктах медичної та туристичної інфраструктури зменшує шкідливий вплив на довкілля й сприяє стійкому розвитку. Це передбачає використання відновлюваних джерел енергії, систем утилізації відходів і енергоефективних рішень. Інвестиції в екотуризм і відповідальне використання природних ресурсів допомагають зберігати екосистеми та роблять регіон більш привабливим для відвідувачів. Такий підхід також сприяє підтримці місцевих громад і стимуляції економічної активності [72].

Можливості для інвестицій і партнерства в лікувально-оздоровчому туризмі є надзвичайно перспективними. Розвиток інфраструктури, співпраця з медичними закладами, впровадження інновацій і підтримка сталого розвитку сприяють зміцненню конкурентоспроможності галузі. Успішна реалізація цих стратегій забезпечить стабільне зростання лікувально-оздоровчого туризму в майбутньому.

Для успішного розвитку лікувально-оздоровчого туризму важливо забезпечити не лише високу якість медичних послуг, але й комплексний підхід до сервісу для туристів. Це передбачає впровадження стратегії вдосконалення якості туристичних послуг, створення комфортних умов для відвідувачів та підвищення їхньої загальної задоволеності [76, с. 20].

Підвищення рівня обслуговування. Регулярне навчання персоналу та підвищення його кваліфікації є критичними складовими забезпечення високоякісного сервісу. З цією метою необхідно організовувати тренінги з медичного обслуговування, навчання з гостинності та ефективної комунікації з клієнтами, а також семінари щодо новітніх методів лікування і догляду. Розробка стандартів якості обслуговування за зразком міжнародних практик та регулярний аудит сприятимуть підтриманню високого рівня послуг.

Інноваційні технології. Використання телемедицини розширює можливості надання консультацій та діагностичних послуг дистанційно, що є вигідним і зручним для пацієнтів. Також ефективне обслуговування сприяє

розробці онлайн-платформ і мобільних додатків для бронювання послуг, управління медичними даними та взаємодії з клієнтами. Це може включати електронні медичні картки, інтерактивні посібники по курортах та системи онлайн-бронювання процедур [66, с. 13].

Розвиток інфраструктури. Модернізація медичних і оздоровчих закладів забезпечує покращення якості послуг і привабливості для туристів. Це включає оновлення обладнання, створення сучасних спа-центрів, покращення умов перебування пацієнтів та розвиток транспортної доступності до таких закладів, зокрема модернізацію доріг, організацію трансферів і транспортних вузлів.

Розширення спектру послуг. Запровадження нових лікувальних програм, альтернативних медичних методик і комплексних оздоровчих заходів допомагає задовольнити потреби різноманітних категорій туристів. Невід'ємною частиною є розвиток культурних та розважальних програм, які включають екскурсії, участь у майстер-класах і культурних подіях, що позитивно впливає на загальний досвід туристів [70, с. 31].

Дослідження потенціалу ринку лікувально-оздоровчого туризму в Україні та аналіз динаміки в'їзного туризму підкреслюють необхідність розроблення маркетингової стратегії розвитку курортних територій. Особлива увага має бути приділена створенню регіональних програм системного розвитку, підтримці рекреаційних підприємств валеологічного спрямування та підвищенню конкурентоспроможності санаторно-курортних послуг. Для досягнення більшої ефективності стратегія розвитку українських курортів повинна враховувати формування міжрегіональних стратегічних альянсів, що залучають як регіональну владу, так і туроператорів та підприємства сфери гостинності [75, с. 86]. Ефективна маркетингова стратегія сприятиме популяризації лікувально-оздоровчих закладів на міжнародному ринку. Це може включати участь у спеціалізованих виставках, реалізацію рекламних кампаній, партнерство із закордонними туроператорами та активне використання цифрових платформ і соціальних мереж для охоплення ширшої аудиторії й підвищення впізнаваності брендів.

У цьому контексті цікавим є приклад ринкових трансформацій на курортах Болгарії. Зокрема, у Болгарії було створено Союз бальнеології та СПА-туризму, до якого входять 21 заклад розміщення категорії 4-5* у різних містах країни та кілька провідних туроператорів, серед яких «Альма-тур», «КІТТ», «Солвекс» та Sunlight travel. Завдяки діяльності Союзу Болгарію позиціонують на міжнародній арені не лише як пляжний, а й як бальнео-, СПА- та велнес-напрямок, що сприяє забезпеченню цілорічного потоку туристів [69].

Українським рекреаційним підприємствам, орієнтованим на залучення інвестицій, варто врахувати досвід Польщі в запровадженні методів експрес-оцінки результатів економічної діяльності підприємств санаторно-курортної сфери, що може бути ефективним інструментом для підвищення їхньої конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості.

Загальний комплексний підхід до покращення якості туристичних послуг у сфері лікувально-оздоровчого туризму охоплює підвищення кваліфікації персоналу, застосування інноваційних рішень, розбудову сучасної інфраструктури, введення нових пропозицій і сильну маркетингову підтримку. Виконання цих рекомендацій гарантує підвищення конкурентоспроможності галузі, залучення більшої кількості туристів та стабільний розвиток цього напрямку туризму [77, с. 45].

3.3 Проблеми організації реабілітаційного туризму для військовослужбовців та шляхи їх вирішення

До 2019 року Україна та її туристичний ринок орієнтувалися переважно на виїзний туризм. Однак пандемія COVID-19 і війна з росією, що почалася у 2022 році, суттєво вплинули на трансформацію галузі. Ці події звузили можливості міжнародних подорожей і стимулювали розвиток внутрішнього туризму. Довгострокове планування відпочинку втратило актуальність, поступаючись

місцем коротким поїздкам до безпечних і малолюдних місць. У результаті бюджетний внутрішній туризм став пріоритетом для українців [67].

У період війни суспільство переосмислило значення здоров'я, все більше цінуючи можливість відновлення як фізичного, так і емоційного стану в спокійній та безпечній обстановці. За даними туроператора Join UP, спеціалізованого на турах по Україні, найбільшим попитом користуються санаторні тури, які становлять понад 44,4% від всіх замовлень. Друге місце посідають поїздки до Карпат (29%), а третє – гірськолижні курорти (19,5%) [68, с. 193].

Окрему увагу в умовах війни заслуговує реабілітація військових та їхніх сімей, адже війна завдає не лише фізичних ран, але й глибоких психологічних травм із тривалими наслідками. Забезпечення якісної фізичної та психологічної підтримки для тих, хто повертається з фронту, є нагальним обов'язком і вагомим внеском у збереження національної стабільності та соціального добробуту. Це не лише важливий моральний крок, але й гарантія гідного життя для тих, хто виконував свій обов'язок захищати країну [70, с. 27].

Питання реабілітації учасників бойових дій сьогодні є надзвичайно актуальним, оскільки це стосується здоров'я суспільства та має національне значення. Ключовим завданням стає створення системи реабілітації, яка спиратиметься як на науково обґрунтовані підходи, так і на підтримку з боку держави. Проведені дослідження підтверджують, що такі особи потребують індивідуалізованих методів лікування та реабілітації. Таким чином, реабілітація військовослужбовців набуває загальнодержавного значення і є невід'ємною частиною системи охорони здоров'я. Ефективність відновлення поранених бійців залежить від реабілітаційного процесу майже на 80%.

Розробка концепції рекреаційно-оздоровчого комплексу для військових у гірських районах вимагає ретельного наукового і технічного підходу, враховуючи низку факторів: фізіологічних, психологічних, інженерних та екологічних. Далі розглянемо основні аспекти:

1. Фізіологічні та медичні аспекти:

- увага до індивідуальних потреб військовослужбовців, що потребують відновлення фізичного та ментального здоров'я;
- медичне обслуговування і лікувальні програми, що враховують специфіку реабілітації після бойових поранень і стресів;
- розробка відновлювальних програм, включаючи фізіотерапію, реабілітаційні тренування та інші лікувальні заходи [68, с. 195].

2. Психологічні аспекти:

- організація психологічної підтримки та консультацій для тих, хто пережив стресові події;
- створення програм психологічної реабілітації та терапії, спрямованих на поліпшення ментального стану військових.

3. Інфраструктура та інженерні аспекти:

- зведення сучасних об'єктів інфраструктури в горах, зокрема готелів, ресторанів, медичних центрів та спортивних споруд;
- забезпечення безпеки та доступності комплексу для військових з особливими потребами;
- створення водойм, басейнів і спеціалізованих зон для фізичної активності.

4. Екологічні аспекти:

- збереження та охорона природного середовища під час будівництва і функціонування комплексу;
- впровадження екологічно чистих технологій і практик у щоденну діяльність [10, с. 197].

5. Соціокультурні аспекти:

- урахування національних і регіональних особливостей у керуванні і обслуговуванні військових;
- забезпечення доступності культурних заходів, релігійних місць та соціальних послуг.

6. Науковий підхід:

- використання результатів наукових досліджень і практичного досвіду в галузі реабілітації та рекреації в умовах гірської місцевості;
- проведення моніторингу та оцінки ефективності програм і послуг.

При розробці територій для нових або реконструкції існуючих реабілітаційних центрів необхідно враховувати наступне:

- а) розміщення санаторно-курортних і рекреаційних об'єктів у зонах, де рівень шуму не перевищує допустимих норм;
- б) винесення за межі територій підприємств промислового чи комунально-складського призначення;
- в) пристосування житлових районів і громадських будівель у рекреаційній зоні до потреб реабілітаційного фонду для обслуговування осіб, що проходять оздоровлення чи відпочинок;
- г) виключення транзитних транспортних потоків із територій відведених для рекреації [77, с. 47].

Житлова забудова для обслуговуючого персоналу санаторно-курортних і рекреаційних закладів повинна розташовуватися за межами зон відпочинку.

Нормативні вимоги до реабілітаційного житла передбачають:

- розміщення не більше 30 осіб у кожному житловому будинку;
- забудову висотою не більше 4 поверхів;
- щільність населення в межах не більше 195 осіб/га, зокрема 40 осіб/га постійного населення та 155 осіб/га відпочивальників;
- площу земельних ділянок під рекреаційне житло не менше ніж 23,3 м² на одну особу постійного населення і 40,0 м² на одну особу для відпочиваючих;
- мінімальну площу житлового приміщення: 9 м² для одомісного, 12 м² для двомісного і 16 м² для тримісного поселення [69].

Ключовим елементом будь-якого рекреаційно-оздоровчого комплексу для військовослужбовців є його інфраструктура. Це система об'єктів і послуг, що забезпечують комфортне функціонування окремої території або громади. Вона є основою для створення найкращих умов відпочинку й реабілітації наших захисників.

У цьому розділі зосереджено увагу на детальному розгляді інфраструктурних складових концепції рекреаційно-оздоровчого та реабілітаційного туризму. Розглядаються об'єкти розміщення, заклади харчування, медичні установи, спортивні об'єкти та інші ключові елементи. Завданням інфраструктури є не лише забезпечення комфорту та безпеки військовослужбовців, але й сприяння їхній швидкій фізичній та психологічній реабілітації.

Основна мета реабілітаційного та лікувально-оздоровчого туризму полягає у створенні середовища, де військовослужбовці почуватимуться затишно й захищено. Це має бути місце, яке поєднує природну гармонію місцевості із всебічною підтримкою та якісними послугами для успішної реабілітації [70, с. 32].

До ключових проблем організації лікувально-оздоровчого та реабілітаційного туризму для військовослужбовців під час воєнного стану належать:

1. Безпека і стабільність. У контексті військових загроз або бойових дій на території України, ситуація в Закарпатті, хоч і відносно спокійна, теж може бути нестабільною. Це зменшує привабливість регіону для туристів і створює ризики для працівників туристичної сфери.

2. Втрата інфраструктури. Хоча Закарпаття не є зоною інтенсивних бойових дій, економічні виклики, спричинені війною, можуть негативно впливати на стан інфраструктури. Роботи з ремонту чи модернізації санаторіїв, спа-центрів та лікувальних закладів часто відкладаються або зовсім припиняються.

3. Економічні обмеження. Війна зазвичай спричиняє скорочення інвестицій у туристичну сферу. Як наслідок, Закарпаття, як і інші регіони України, стикається з фінансовими труднощами, що обмежують можливості для розвитку та оновлення оздоровчих комплексів.

4. Проблеми з транспортом. Незважаючи на розвинену транспортну мережу регіону, воєнні події можуть ускладнювати пересування до туристичних об'єктів, що впливає на доступність лікувально-оздоровчих локацій.

5. Зміна попиту. В умовах військових обставин змінюються пріоритети туристів. Інтерес до лікувально-оздоровчого туризму може знижуватися, оскільки перевага надається іншим, нагальнішим потребам [68, с. 195].

Перспективи розвитку лікувально-оздоровчого та реабілітаційного туризму в повоєнний період виглядають наступним чином:

1. Відновлення інфраструктури. Після завершення конфлікту з'являється перспектива реконструкції та модернізації об'єктів інфраструктури. Інвестиції в оновлення санаторіїв, спа-комплексів і медичних закладів можуть забезпечити основи для сталого розвитку цього напрямку туризму.

2. Посилення інтересу до регіону. Повоєнний період здатний привернути нову хвилю уваги до Закарпаття завдяки його унікальній природі та культурній спадщині. Екологічно чисте середовище й багатий потенціал для відновлення здоров'я та релаксації можуть зробити регіон привабливим туристичним осередком.

3. Розвиток екотуризму. Закарпаття та інші регіони України володіє неймовірними природними багатствами – термальними джерелами, санаторіями з природними лікувальними властивостями – що створює умови для розвитку еко- та wellness-туризму, орієнтованого на використання природи для оздоровлення.

4. Державна та міжнародна підтримка. Важливою складовою можуть стати фінансування та допомога з боку уряду і міжнародних організацій. Гранти, субсидії й інші ресурси сприятимуть відбудові й подальшій модернізації туристичної галузі регіону.

5. Інноваційний підхід. Нова епоха може супроводжуватися впровадженням передових технологій і сучасних підходів у лікувально-оздоровчому туризмі. Закарпаття матиме можливість стати лідером у галузі інноваційних рішень для оздоровчих програм і здорового способу життя.

6. Культурна відбудова. Активне відновлення й популяризація культурної спадщини здатні значно посилити туристичну привабливість краю. Різноманітні традиції, багатокультурність і унікальна історія Закарпаття привертатимуть увагу мандрівників, які шукають особливі культурні враження.

7. Залучення нових туристичних ринків. Завершення конфлікту може стати часом розширення туристичного потенціалу регіону завдяки залученню міжнародного потоку гостей, зацікавлених у безпеці, інноваціях і якісному оздоровчому відпочинку [69].

У підсумку, хоча війна спричиняє значні труднощі, повоєнний період здатен надати новий імпульс розвитку лікувально-оздоровчого та реабілітаційного туризму для військовослужбовців. Завдяки винятковим природним багатствам, культурним особливостям і можливостям туристичних регіонів України можна очікувати перспективне відновлення та суттєве зростання цієї галузі в майбутньому.

Для покращення якості життя та проведення адаптації, медичної й психологічної реабілітації учасників бойових дій необхідно реалізовувати заходи, спрямовані не лише на покращення фізичного стану поранених, але й на подолання психологічних труднощів. Основна мета таких заходів полягає у сприянні реінтеграції пацієнтів у сімейне та суспільне життя [70, с. 27].

Необхідно усвідомлювати, що завдання повернення ветеранів до мирного життя неможливо вирішити виключно через зусилля системи охорони здоров'я. Це потребує поступового й багатоступеневого підходу, який повинен починатися ще на армійському рівні, далі продовжуватись через лікувально-профілактичні установи у співпраці з військкоматами, а також із залученням психіатричних і соціальних служб та активною участю громадських ветеранських організацій.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження можна зробити низку важливих висновків, які логічно узагальнюють теоретичні положення, аналітичні дані та рекомендації, викладені в цій роботі.

Перш за все, лікувально-реабілітаційний та оздоровчий туризм не просто має перспективи, а й є стратегічним пріоритетом для розвитку туристичної індустрії України. Значимість цього напрямку визначається двома чинниками: загальносвітовими трендами (старіння населення, підвищенням інтересу до оздоровчих практик, розквітом медичного туризму), та і внутрішніми викликами, зокрема необхідністю реабілітації військових і цивільних, які постраждали внаслідок війни. В ході аналізу було виділено основні типи та варіанти такого туризму, серед яких ключове місце займають санаторно-курортне лікування, wellness-програми та адаптивний туризм. Визначено основні каталізатори його розвитку: багаті природно-рекреаційні ресурси, сучасна інфраструктура, висококваліфікований персонал та ефективне правове регулювання. Даний напрям поєднує в собі оздоровлення, сприяння соціальній адаптації та економічний ефект, що робить його надзвичайно актуальним для післявоєнного відновлення країни.

По-друге, аналіз показує, що Україна має потужний природно-рекреаційний потенціал: унікальні мінеральні води, лікувальні грязі, сприятливий клімат та багаті ландшафти створюють передумови для розвитку цього сегменту на європейському рівні. Водночас виявлено значні проблеми, серед яких недостатній розвиток інфраструктури, фрагментарність державної політики, слабка інтеграція туристичних, медичних та соціальних послуг, а також обмежені можливості для реабілітаційного туризму для людей з особливими потребами та ветеранів.

Третім суттєвим пунктом дослідження було вивчення реабілітаційного туризму для військовослужбовців і ветеранів. Доведено, що в умовах повномасштабного збройного конфлікту така форма туризму набуває

особливого значення, адже поєднує фізичне оздоровлення з психологічною реабілітацією та соціальною інтеграцією захисників України. Встановлено, що більшість наявних санаторно-курортних закладів потребують оновлення та пристосування до специфічних потреб учасників бойових дій. Розробка спеціалізованих програм — враховуючи військові травми, посттравматичний стресовий розлад, а також потреби людей з інвалідністю — є одним з основних напрямків подальшого розвитку галузі. Не менш важливим є міжсекторальне співробітництво між державою, громадськими організаціями та бізнесом у реалізації комплексних реабілітаційних ініціатив. Реабілітаційний туризм для ветеранів є не лише інструментом відновлення, а й формою вдячності, інтеграції та підтримки тих, хто захищає державу.

По-четверте, у цьому дослідженні представлено низку практичних рекомендацій, спрямованих на стимулювання розвитку лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму в Україні. Зокрема, підкреслено важливість оновлення санаторно-курортної інфраструктури, осучаснення матеріально-технічної складової та впровадження передового медичного обладнання. Одночасно рекомендовано активізувати інвестиційну діяльність, вдаючись до державної підтримки, надання пільг для інвесторів та налагодження партнерства з приватним бізнесом. Значну увагу приділено розвитку людських ресурсів, зокрема, підготовці фахівців високої кваліфікації, впровадженню стандартів обслуговування відповідно до європейських норм та загалом покращенню якості послуг. Крім того, запропоновано створити умови для розвитку інклюзивного та адаптивного туризму, що стає особливо актуальним в умовах війни та збільшення потреб у реабілітації військовослужбовців та ветеранів. Важливо також удосконалити нормативно-правову базу, що сприятиме створенню сприятливих умов для розквіту галузі.

Підсумовуючи, слід зазначити, що лікувально-реабілітаційний та оздоровчий туризм в Україні має високий потенціал для зростання і може стати не лише важливим чинником покращення здоров'я населення, а й джерелом економічного розвитку, зайнятості та міжнародного туристичного іміджу

держави. Реалізація заходів, запропонованих у цій роботі, допоможе перетворити цю сферу на сучасну, ефективну та конкурентоспроможну галузь національного значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабов К. Д., Дмитрієва Г. О., Тихохід Л. В., Гавловський О. Д. Лікувально-оздоровчий туризм – один із сучасних напрямків підвищення ефективності діяльності санаторно-курортної сфери. *Медична реабілітація, курортологія, фізіотерапія*. 2019. № 2. С. 5-10.
2. Баєв В. В. Сучасні тенденції розвитку медичного туризму в Україні. *Агросвіт*. 2015. № 7. С. 35-38.
3. Баєв В. В. Економічні передумови розвитку медичного туризму в Україні. *Наукові праці МАУП*. 2014. Вип. 43(4). С. 163-167.
4. Безуглий В. В. Геопросторові особливості санаторно-курортного комплексу України. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Геологія. Географія*. 2016. Т. 24(2), вип. 19. С. 3-10.
5. Бугас Н. В., Гутман А. І. Вплив ризиків та невизначеностей на ефективність діяльності санаторно-курортних закладів України в умовах пандемії COVID-19. URL: <https://cutt.ly/oRVCe98>
6. Безугла Л. С., Белобородова М. В., Герасименко Т. В. Формування інклюзивно- реабілітаційного туризму в Україні. *Інновації та технології в сфері послуг і харчування*. 2022. № 2 (6). С. 20-25. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-4949.2> (дата звернення 19.04.2025)
7. Бугіль С. Я. Розвиток інклюзивного туризму в Україні як засобу соціальної реабілітації людей з обмеженими можливостями. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-321-7-4>.
8. Безугла Л.С. Інклюзивний туризм як форма реабілітації. *Розвиток туристичної галузі та індустрії гостинності: проблеми, перспективи, конкурентоздатність* : збірник тез доповідей II Міжнародної конференції. Університет Альфреда Нобеля. Дніпро, 2022. С. 27-29.
9. Ведмідь Н. Санаторно-курортний комплекс як системний об'єкт наукового пізнання. *Зб. наук. пр. Черкаського державного технологічного ун-ту. Сер. : Економічні науки*. 2014. Вип. 36(1.2). С. 43-51.

10. Волкова І. І. Розвиток санаторно-курортних закладів України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2013. № 1086. Вип. 2. С.120-125.
11. Галасюк С. С. Сучасний стан розвитку санаторно-курортної бази в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 15. С. 197-202.
12. Гальків Л. І., Кулиняк І. Я., Гербут М. В. Санаторно-курортна діяльність: ринок послуг санаторіїв у регіонах України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Проблеми економіки та управління*. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. № 873. С. 18- 26.
13. Гонгало П.Ф. Проблеми відтворення ресурсного комплексу України. *Економіка і Екологія*. 2014. №15. 127 с.
14. Грабовський Ю. А. Спортивний туризм: навчальний посібник. Тернопіль: навчальна книга. 2009. 304 с.
15. Діденко К. Д., Жученков В. Г. Медичний туризм в Україні : сучасний стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки*. 2016. Вип. 16. Ч. 4. С. 101-105.
16. Дубінський С. В., Орлова В. М. Визначення факторів, які забезпечують розвиток медичного та лікувально-оздоровчого туризму в Україні. *Академічний огляд*. 2017. № 2 (47). С. 12-20.
17. Захаров С. Туристичні об'єкти. Природно-заповідні об'єкти. *Краєзнавство. Географія. Туризм*. 2017. № 46-47. С. 15-25.
18. Іжі М. М., Бабова К. Д., Безверхнюк Т. М. Лікувально-оздоровчий туризм : навч. посіб. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2016. 626 с.
19. Інклюзивний туризм як вид спеціалізованого туризму. URL: https://ecoacademy.org.ua/sites/default/files/theme_files/prezentaciya_1_inklyuzyvnyy_turyzm_v_ukrayini_.pdf
20. Карпенко Н. М., Карпенко Ю. В. Регіональні аспекти розвитку лікувальнооздоровчого туризму в умовах модернізації економіки. *Науковий*

вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки. 2017. № 2. С. 172-179.

21. Кравцов С.С. Безбар'єрний туризм в Україні: шляхи вирішення проблем. *Туризм XXI століття: глобальні виклики та цивілізаційні цінності: матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. Київ, 2019. С. 74-76.* doi.org/10.31617/k.knute.2019-04-12.28

22. Кізюн А., Телень В. Адаптивний туризм в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Індустрія гостинності: стан, тенденції розвитку та перспективи галузі в умовах євроінтеграційних та військових викликів: II-ий Міжнародний науковопрактичний форум. Львів: «Камула», 2024. С. 197-204.*

23. Любіцева О. О. Розвиток екологічного туризму в Україні. *Економічна та соціальна географія.* 2002. Вип. 53. С. 189-196

24. Малімон В. В. Регіональні ринки медичного туризму: особливості формування та розвитку в Україні : монографія. Луцьк: «Волиньполіграф», 2013. 233 с.

25. Мороз С. Р., Феленчак Ю. Б. Сучасні тенденції розвитку санаторнокурортного господарства у туристичному комплексі України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління.* 2019. Т. 30(69), № 4(2). С. 99-104.

26. Матолич Б. М. Мінеральні води та курорти Львівщини. Київ: Палітра Друку. 2003. 96 с.

27. Новікова В. І Санаторно-курортна сфера: інфраструктурна складова, стан розвитку в Україні. *Географія та туризм: наук. зб. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.* Київ. 2011. Вип. 16. С. 93-102

28. Павлов В. І.: Проблеми інформатизації рекреаційної та туристичної діяльності в Україні: перспективи культурного та економічного розвитку. Трускавець, 2000. С. 31-34.

29. Парфіненко А. Ю., Волкова І. І., Щербина В. І. Проблеми та перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні (у порівнянні з країнами Центральної Європи). *Вісник Харківського національного університету*

імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2018. Вип. 7. С. 130-135.

30. Петранівський В. Л. Туристичне краєзнавство : Навчальний посібник. За редакцією проф. Заставного Ф. Д. Київ: Знання. 2006. 575 с.

31. Романова А. А. Аналіз становлення і розвитку медичного туризму в Україні у контексті світового економічного простору. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2017. № 1 (9). С. 62-68.

32. Томаневич Л. Лікувально-оздоровчий туризм в Україні як об'єкт державного регулювання. *Наук. вісник Львівського юридичного інституту внутрішніх справ. Серія економічна*. Вип. 1. 2015. С. 210-217.

33. Фокін С. П. Спортивний і спортивно-оздоровчий туризм: питання термінологічного апарату. Педагогіка, психологія та медикобіологічні проблеми виховання і спорту : Наук. монограф. Харків : ХДАДМ (ХХП), 2016. С. 88-90.

34. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 312 с.

35. Хрущ Ю.М., Іванова В.М., Медведський Р.С. Туризм для інвалідів: сучасні підходи до визначення поняття. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. №6. С. 206-211

36. Чабан М. Психологічний туризм як засіб реабілітації воїнів АТО. Матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. «Сучасні тенденції розвитку туризму». Частина II. Миколаїв: ВП «МФ КНУКІМ», 2015. С.131-133

37. Шека О. Глобальні тренди та інноваційні підходи до організації лікувальнооздоровчого туризму на курортах. *Актуальні проблеми державного управління*. 2018. № 3. С. 85-91.

38. UNWTO. Exploring Health Tourism. URL: <https://www.unwto.org/global/publication/exploring-health-tourism>

39. Smith, M., & Puczkó, L. Health and Wellness Tourism. – London: Routledge, 2014. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9780080942032/health-wellness-tourism-melanie-smith-laszlo-puczko>

40. Goodrich, J. N., & Goodrich, G. E. Health Care Tourism-An Exploratory Study. URL: <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=2970175>
41. U.S. National Institutes of Health (NIH). High Level Forum on Medical and Health Tourism. URL: <https://www.unwto.org/high-level-forum-medical-and-health-tourism>
42. Щука Г. Визначення змісту та структури лікувально-оздоровчого туризму. Academia.edu. URL: <https://www.academia.edu/101905911/>
43. На Дніпропетровщині ветеранам пропонують реабілітацію в санаторіях: подробиці // VeteranHub. 2024. URL: <https://veteran.com.ua/news/view/na-dnipropetrovshhini-veteranam-proponuyut-reabilitatsiyu-v-sanatoriyah-podrobitsi>
44. Литвиненко Я.І. Лікувально-оздоровчий туризм: теорія і практика: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 256 с.
45. Омельчак Г.В. Інноваційні тенденції туристичної галузі. *The XX International Scientific and Practical Conference «Ways of distance learning development in current conditions», May 22 – 24, 2023, Munich, Germany.* 432 p. Pp. 429-431. URL: <https://lib.udau.edu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/22648253-ed67-4e65-bde3-d10539443dac/content#page=430> (дата звернення: 18.04.2025)
46. Лікувальні грязі та пелоїдолікування. URL: <http://surl.li/gnuuz> (дата звернення: 20.04.2025)
47. Новикова В.І., Пустовойт А.С. Природно-лікувальні ресурси санаторнокурортного комплексу України. *Туризм і гостинність в Україні: стан, проблеми, тенденції, перспективи розвитку* : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Черкаси. 2019. С. 381-391.
48. Коваленко С. Н. Прогнозування розвитку санаторно-курортної діяльності в Україні. *Схід. Серія «Економічні науки»*. 2022. № 8 (140). С. 21-25.
49. Багга Т., Вішної С.К., Джайн С., та ін. Медичний туризм: лікування, терапія та туризм. *Міжн. J. Sci. технол. рез.* 2020. Вип. 9. С. 4447-4453.
50. Рутинський М.Й. Основні риси розбудови та територіальної організації мережі SPA-курортів західного регіону України. *Туристичний бізнес: 125 світові*

тенденції та національні пріоритети: Матеріали V Міжнар. наук.- практ. конф.
Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна. 2020. С.115-118.

51. Савельєв В. Медичний туризм: тенденції та прогнози. URL: <http://surl.li/gnvpr> (дата звернення: 26.04.2025)

52. Туристичний барометр України 2021-2022. НТОУ. URL: ntou-statistics-barometer-2021-2022.pdf - Google Диск (дата звернення: 21.04.2025)

53. Мигалина Ю. Ю. Розвиток санаторно-курортної справи в Україні. URL: <http://surl.li/gnvbox> (дата звернення: 29.04.2025)

54. Заболотько В. М., Гайдар С.Г. Діяльність санаторіїв республіканського, обласного та міського підпорядкування, що перебувають у сфері управління Міністерства охорони здоров'я України, у 2020 році. ДЗ «Центр медичної статистики МОЗ України». К., 2020. С. 12.

55. Степанов Є. Г. Основи курортології та санаторно-курортне лікування: навч. посіб. Харків: Кроссрод, 2007. С. 584. 64.

56. Столяренко О. В. Ефективність діяльності санаторно-курортного комплексу: методологічні основи. URL: <http://surl.li/gnvpi> (дата звернення: 27.04.2025)

57. Омельчак Г.В. Цифрова доступність при формуванні безбар'єрного середовища в туризмі. *The journal "International Science Journal of Engineering & Agriculture"* 2024. 3(2). С. 46–55.
https://www.researchgate.net/publication/379500901_Cifrova_dostupnist_pri_formuvanni_bezbar'ernogo_seredovisa_v_turizmi (дата звернення: 27.04.2025)

58. Кифяк В. Ф. Розвиток медичного туризму в регіонах України. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2013. № 1. С. 30-33.

59. Краєвська А. С. Менеджмент діяльності санаторно-курортного закладу. URL: <http://surl.li/gnvoi> (дата звернення: 17.03.2025)

60. Зеленська: в Україні офіційно є три мільйони осіб з інвалідністю. LB.ua. URL: https://lb.ua/health/2024/10/15/639943_zelenska_ukraini_ofitsiyno_ie_tri.html (дата звернення: 20.04.2025).

61. Відновлення туристичних потоків: у 2021 до України приїхало понад 3 млн іноземців. URL: <https://mtu.gov.ua/news/33238.html> (дата звернення: 28.03.2025)

62. Де військовим і ветеранам можна безкоштовно відпочити цієї весни й літа — актуальні можливості // Kharakter.media. URL: <https://kharakter.media/articles/416874/de-vijskovim-i-veteranam-mozhna-bezkoshtovno-vidpochiti-ciyei-vesni-j-lita-aktualni-mozhливosti> (дата звернення: 21.04.2025).

63. Реабілітація, ретрит, відпочинок: що пропонують ветеранам (перелік посилань оновлюється) // PM.in.ua. URL: <https://pm.in.ua/news/reabilitatsiya-retryt-vidpochynok-shho-proponuyut-veteranam-perelik-posylan-dopovnyuyetsya> (дата звернення: 20.04.2025).

64. Санаторії для військових. URL: <https://zahidkurort.com.ua/uk/sanatorii-dlia-viiskovykh/> (дата звернення: 18.04.2025).

65. Белоусова Н.В. Впровадження інклюзивного туризму в соціально-реабілітаційну систему України. *Науковий журнал «Молодий вчений»*. Херсон: ТОВ «Видавничий дім «Гельветика». 2017. №2 (42). С. 14-17.

66. Дубінський С. В., Орлова В. М. Визначення факторів, які забезпечують розвиток медичного та лікувально-оздоровчого туризму в Україні. *Академічний огляд*. 2017. № 2 (47). С. 12-20.

67. Кучеренко В.С. Аналіз наукових підходів до визначення рекреаційно-туристичної діяльності. *Contemporary International Relations: Topical Highlights Of Theory And Practice – 2023: Monograph/ Edited by D.Sc. in Pedagogy, Prof. Nataliia Vasylyshyna. Warsaw. 2023. С.620-647.*

68. Кучеренко В. С., Бут М. Г., Фокін С. П. Напрямки і тенденції розвитку рекреації і туризму в Україні на сучасному етапі. *Інфраструктура ринку: електронний науково-практичний журнал*. 2023. №72. С. 192-198.

69. Габчак Н., Габчак С. Внутрішній туризм України: тенденції, проблеми та можливості розвитку у воєнний період. *Економіка та суспільство*. 2023. №

52. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2592> (дата звернення 19.05.2025)

70. Юхновська Ю.О., Риженко О.М., Омельчак Г.В. Напрями формування безбар'єрного середовища в туризмі для людей з інвалідністю: теоретичні аспекти. *Review of transport economics and management*, 2023, Iss. 10(26). С. 60–68. URL: <https://repository.khnnra.edu.ua/wp-content/uploads/tainacan-items/24660/38783/Напрями-формування-безбар'єрного-середовища-ЮхновськаРиженкоОмельчак-Юлія-Юхновська.pdf>

71. Архієреєв С.І., Баранова В.В., Варава К.М. Розвиток бальнеологічного туризму в Україні. *Вісник ХНУ імені Н.В. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2019. Випуск 9. С. 153-163.

72. Боковець В.В., Медвецька Т.І. Лікувально-оздоровчий туризм: актуальні цілі та сучасні підходи до організації. *Інфраструктура ринку. Економіка та управління підприємствами*. 2017. Випуск 12. URL: http://www.marketinfr.od.ua/journals/2017/12_2017_ukr/16.pdf (дата звернення 18.03.2025)

73. Барна Н.В., Коротєєва А.В. Інклюзивно-реабілітаційний туризм: навч. посіб. Київ, 2020. 125 с.

74. Галасюк С. С. Сучасний стан розвитку санаторно-курортної бази в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 15. С. 197-202.

75. Шека О. Глобальні тренди та інноваційні підходи до організації лікувально-оздоровчого туризму на курортах. *Актуальні проблеми державного управління*. 2019. № 3 (79). С. 85-91.

76. Галасюк С.С., Галасюк К.А. Проблеми розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2013. № 5(254). С. 16-21.

77. Мельник Л.В., Батиченко С.П. Особливості розвитку лікувально-оздоровчого туризму в регіонах України. *Часопис картографії*. 2018. Випуск 12. С. 41-47. URL: http://maptimes.inf.ua/CH_19/Ch19_Article4_healthimproving-tourism-in-Ukraine.html (дата звернення 19.03.2025)